

Aslak Lindström

Elias Lönnrot (1802–1884)

Suomalaisen kulttuurin monitoimimies, lääkäri,
luonnontieteilijä ja virsirunoilija

Elias Lönnrotin elämää ja toimintaa autonomian aikana on tutkittu varsin perusteellisesti vuosikymmenten aikana. Joskus ansiokkaista tutkimuksista huolimatta on vaikea löytää todellista Lönnrotia esim. fennomaanien ohjelmallisen toiminnan läpi. Itse en ole mikään Lönnrot-tutkija ja siksi nojaan seuraavan artikkelini huomattavalta osin monien ansiokkaiden tutkijoiden, kuten V. Kuukan, R. Majamaan, H. Vepsän, S. Härön, T. Arjaksen, A. Anttilan ja P. Laaksosen tutkimuksiin ja teksteihin. Haluaisin Lönnrotin "kansankunnan kaapin päälle" kipsikuvaksi jääneen muotokuvan alkavan elää lasten ja nuorten mielessä ja siksi tämäkin artikkeli ansainnee paikkansa tässäkin kirjassa.

Lönnrot lääkärinä ja kansanvalistajana

Elias Lönnrotin toimintaa lääkärinä on arvioitu vuosikymmenten aikana hyvin erilaisin tuloksin. Jotkut ovat päätelleet, että lääkärin toimi oli hänelle vain leipätyö, josta hän ei kuitenkaan siihen valmistuttuaan päässyt irti. Toiset ovat ihmetelleet, miksi hän lainkaan päätyi ammattiin, joka on perin etäällä runoudesta ja jolla on perin vähän yhtymäkohtia humanistisiin tieteisiin, joita Lönnrot harrasti.

On kuitenkin muistettava, että lääketiede 1800-luvulla oli perustiedoiltaan huomattavasti suppeampi tieteenala kuin tänä päivänä. Merkittävämpää oli se, etteivät lääkärit olleet nykyisessä mielessä erikoistuneita ja tieteen piiriin voitiin sisällyttää paljolti sellaista yleistietoutta, jonka nykyajan lääkärin on ollut pakko siirtää sivuun voidakseen seurata tieteenalansa

kehitystä. Voidakseen toimia 1800-luvulla lääkärinä hänen tuli olla laajasti yleissivistynyt. Lääkärikoulutus oli kauttaaltaan humanistisesti painottunut. Lääkäri suoritti Aleksanterin yliopistossa ensiksi maisterin tutkinnon ja sen jälkeen vasta opiskeltiin lääketiedettä. Diagnostiikka ja terapia olivat vasta tiensä alussa nykyaikaisessa mielessä. Lääkäri joutui valitsemaan oman lääketieteellisen näkemyksensä monien erilaisten koulukuntien välillä. Paitsi perinteeseen nojaavaa terapiaa oli homeopaattisia ja kalvanoterapeuttisia koulukuntia. Toiset uskoivat verenjuoksutukseen ja vahvoihin lääkkeisiin (Härö 1989, 136).

Suomen kieltä ei ennen 1800-luvun puoliväliä juuri lainkaan käytetty lääketieteeseen ja yleensä terveyteen liittyvissä kysymyksissä. Väestön terveydentilan parantamiseksi oli välttämätöntä lisätä suomenkielisen valistuksen ja tiedon tasoa, mutta se ei käynyt päinsä ilman painettua sanaa. Tarve suomenkieliseen valistukseen näkyi jo siinäkin, että esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustajista ainakin kuusi oli lääkäreitä. Monet näistä lääkäreistä ovat tulleet tunnetuksi lääkärintyötäänkin enemmän erityisesti suomenkielen edistäjinä; W. S. Schildt-Kilpinen, E. A. Ingman, F. J. Rabbe ja tietenkin Elias Lönnrot.

Elias Lönnrotin koulunkäynti oli vaikeaa ja kuvaa erinomaisesti sitä, mitä lapsuuskodin köyhyys todellisuudessa merkitsi. Lönnrotin myöhemmän lääkärin työn kannalta oli tärkeää, että opiskeluaikaan sisältyi toiminta apteekkioppilaina. Käytössä olleiden lääkkeiden ja kasvisrohdojen omakohmainen tuntemus oli avuksi myöhemmissä opinnoissa, mutta erityisesti esimerkiksi lääkärikirjan, *Flora Fennican* ym. toimittamisessa. Apteekki oli 1800-luvulla paikka, josta kansa haki apua erilaisiin vaivoihinsa. Apteekissa Lönnrot tapasi kansan erilaisten käytännön ongelmien parissa. Lönnrot oli ahkera opiskelija, joka oli kiinnostunut kansasta, sen tavoista, kulttuurista ja kielestä. Yliopistossa hänen maisterin tutkimustyönsä aihe oli Väinämöinen kansanrunouden kuvaamana.

Tärkeää tulevaa lääkärin toimintaa ajatellen oli se, että hän pääsi neljäksi kesäksi 1824–1827 professori J. A. Törngrenin perheeseen kotiopettajaksi. Perhe asui kesäisin Laukon kartanossa. J. A. Törngren, kokenut kirurgi, myöhemmin lääkin-täylihallituksen pääjohtaja, toimi nuoren lääkärin neuvojana sekä terapeuttisissa että terveystoimittisissa kysymyksissä. Li-säksi Laukossa vierailevat lääkärit keskustelivat alansa ajan-kohtaisista ongelmista ja uusista virtauksista, millä täytyi olla huomattava merkitys opintojen syventäjänä. Lönnrotin elinikäiset lääkäriystävät mm. Ilmoni ja E. J. Rabbe olivat he-kin Laukon kartanon vakiovieraita. Lönnrot ei ennättänyt suo-rittaa lääketieteellisiä opintoja loppuun Turussa, koska Turun palon johdosta koko koulutus jouduttiin 1828 aloittamaan improvisoidusti Helsingissä. Näin Lönnrotin vuosiluokka jäi eräänlaisiksi väliinpuotoajiksi koulutuksessa. Helsingin ope-tussairaala ei ollut vielä valmis, professorit vaihtuivat ja lää-ketieteelliset kokoelmat olivat kadonneet. Sairaalan puute ei ollut niin suuri haitta kuin nykyajan näkökulmasta voisi ar-voida. Kirurgisia toimenpiteitä uskallettiin suorittaa harvoin haavakuumeen alituisen uhan takia. Diagnostisia apuneuvoja ei juuri ollut eikä tarkkoihin taudinmäärityksiin aina edes py-ritty. Tästä syystä opetussairaalassa saatujen kokemusten vä-häisyys ei ollut erityisen suuri puute ainakaan piirilääkärin toiminnassa. (Railo1989, 161–169)

Lönnrotin pääopettajana kirurgiassa ja synnytyso-pissa oli jo mainittu professori Törngren, joka tosin pian siirtyi vasta perustetun lääkintäylihallituksen johtoon. Lönnrotin käsityk-siin lääketieteestä vaikutti myös professori Israel Hwasser. Hwasser toimi Suomessa opettajana vuosina 1817–1929. Hän oli ns. luonnonfilosofisen koulukunnan edustaja. Hän katsoi, että sekä terveys että sairaus ovat saman kokonaisuuden osia. "Sairaudessa on kyse tasapainotilasta, johon vaikuttavat sekä sisäiset että ulkoiset syyt ja erityisesti sosiaaliset seikat. Hwas-serin mukaan haitta aiheuttaa reaktion, joka puolestaan käyn-nistää korjaavan toiminnan." Tämä saattaa olla sairaiden nä-kyvin syy luonnonfilosofisen koulukunnan mukaan. Terveys

oli luonnossa tapahtuvan valinnan tai valitutumisen seurausta. Kansan kehittyessä fyysisesti tai henkisesti muuttuivat sekä sivistys että tavat ja yhteiskunnan rakenne. Samalla muuttui myös sairauksien yleinen luonne. Tämän mukaan sairauksia syntyi, muuttui ja hävisi. Osa perustui maaperän tai ilmaston muutoksiin, jolloin kaikki joutuivat niistä kärsimään, osa ilmeni vain kehityksen tuloksena ja oli ilmausta kansan kehitystasosta tai "historiasta" (Härö 1989, 39–40).

Turun Akatemian teoreettisen ja käytännön lääketieteen professori Israel Hwasser perehdytti oppilaansa lennokkailla luonnoilla lääketieteen yksityiskohtiin. Hän oli kuitenkin teoreetikko, joka karttoi varsinaista potilastyötä eikä suostunut pitämään yksityisvastaanottoakaan (Kallio 2002, 135–136).

Lönnrotin henkilökohtaiset ominaisuudet soveltuivat lääkärin ammattiin. Hän oli määrätietoinen ja suunnitteli tarkoin kaiken toimintansa. Hän itse oli luonteeltaan vaatimaton, mutta hänellä oli hyvä itsetunto. Hän uskalsi ryhtyä mihin tahansa toimeen sekä käytännön elämässä että kirjallisuudessa. Kun tähän lisäsi ahkeruuden, jopa väsymättömyyden, oli selvää, että tällainen yksilö saavuttaisi tavanomaiset normit ylittäviä tuloksia myöskin lääkärinä.

Kun Lönnrot valmistui lääkäriksi, lääketiede oli murrosvaiheessa. Usko vanhoihin auktoriteetteihin oli horjumassa, mutta uudet tuulet olivat vasta tulossa. Kliinisten tutkimusmenetelmien puutteellisuus antoi tilaa teoreettisille spekuloinneille, ja siksi erilaisia koulukuntia oli runsaasti. Lönnrot oli lääkärinä varovainen ja harkitseva pragmaatikko, joka oli pannut merkille, miten vähäisillä teoreettisilla perusteilla monet hoitomenetelmät ja lääkkeet todellisuudessa olivat. Itse hän antoi työssään keskeisen merkityksen potilaan psyykkisille tekijöille sekä sairauksien syntyemisessä että niitä hoidettaessa. Lönnrotin lääketieteen väitöskirjassa on kaksi osaa, toisaalta filosofoiva esitys psyykeen vaikuttavan "maagisen lääkinnän arvosta" ja toisaalta kuvaus tällaisen hoitotoimenpitei-

den harjoittamisesta tekniseltä kannalta. Lönnrot arvosteli sitä, että tautiopin somaattista puolta korostettiin liiallisesti. Lönnrot vertaili toisiinsa magian harjoittajaa ja lääkäriä. "Somaattinen lääkitseminen on kautta aikojen usein jäänyt näkyväksi symboliksi mobilisoitaessa psyykkisiä voimia parannuksen avuksi. Lääkärin vasta harkitessa reseptiin kirjoitettavia aineita potilaan parantuminen on jo alkanut", Lönnrot mainitsee väitöskirjansa johdannossa. (Lönnrot, E. *Om Finska Läkäresällskapet Handlingar 1841-43: I:199-244*)

Lönnrotin lääketieteellisellä väitöskirjalla lienee edelleenkin ajankohtaista merkitystä ainakin teorioiden osalta. Häntä ei kuitenkaan ole luettu suurten lääketieteen tutkijoiden saraan, mutta aikansa muihin alan väitöskirjoihin verrattuna hänen teoksensa erottuu siinä, että hän selostaa omia havaintojaan ja niiden perusteella tekemiään yleistyksiä. Lönnrot ei suoraan viittaa aikansa tunnettujen alan auktoriteettien näkemyksiin, kuten yleensä oli tapana väitöskirjoja laadittaessa, vaan hän toi esiin erityisesti omia näkemyksiään. (Härö 1989, 144-145)

Lönnrotin ystäväpiiriin kuulunut lääkintäylihallituksen kamreeri ja Suomen Lääkäriseuran (FLS) sihteeri F. J. Rabbe hoiti työnsä ohella lääkäreiden kirjarengasta. Sen kautta seuran jäsenet, lähes koko maan lääkärikunta, saivat luettavikseen tärkeimmät alan uutuuudet. Touko-kesäkuun vaihteessa 1839 Lönnrotillakin oli luettavana tutkimus jossa, käsiteltiin alkoholin haittoja. Hän oli perustanut 1834 Kajaanin raittiusyhdistyksen, maan ensimmäisen. Hänen käytännöllistä ja kiihкотonta suhtautumistaan asiaan kuvaa hyvin tämän seuran tavoite kohtuudesta vahvojen alkoholijuomien käytössä. Myöhemmin professorina Lönnrot osallistui aktiivisesti Kansalliset raittiuden ystävät -seuran toimintaan, edelleenkin kohtuullisuuden puolesta puhuen.

Yleisen elämäkatsomuksensa mukaisesti Lönnrot suhtautui ennakkoluulottomasti sellaisiinkin käytössä olleisiin hoitotapoihin, jotka eivät mahtuneet oikeaoppiseksi katsotun lääketieteen raameihin. Homeopaattinen hoito ei Lönnrotin mielestä "ainakaan välittömästi ollut vaaraksi, mutta sen psyykinen vaikutus voi olla yhtä hyöä kuin tavanomaisen lääketieteen keinoilla saavutettu".

Lönnrotin ensimmäiset todelliset kokemukset lääkärinä liittyvät koleraan. Hän toimi ns. koleralääkärinä vuoden 1831 koleraepidemian aikana varmaankin hyöällä menestyksellä, koska tsaari palkitsi hänen briljanttisormuksella. Tätä pidettiin merkittävän valtiollisen kunniamerkin tapaisena tunnukseksi kansallisesti tärkeästä työstä. Tässäkin työssä Lönnrotin kansanmiehen ominaisuudet olivat verrattomaksi avuksi, kuten monet aikalaiskaskut kertovat.

Lönnrotin koulutus tähtäsi jossain määrin hallinnollisiin tehtäviin painottuvan piirilääkärin viran hoitoon. Hänen ensimmäinen työnsä oli lääkintäkollegiossa ylimääräisenä lääkärinä, kuten niin monen muunkin aloittelevan lääkärin siihen aikaan. Vuonna 1827 muodostetulla lääkintäylihallituksella oli kolme tällaista lääkärin virkaa. Pääjohtaja saattoi lähettää heitä piirilääkärin sijaiseksi tai avuksi kulkutauteja torjuttaessa. Lönnrot hoiti yhtä tällaista virkaa ennen vakinaista työtä Kajaanissa. Lönnrot raportoi tapansa mukaan huolellisesti piirilääkärin toimista. Hän esitti tosiasiat ja teki niiden perusteella huolellisesti harkittuja, jopa radikaaleja parannusehdotuksia. Merkittävin hänen piirilääkäriraporteistaan on vuodelta 1833. Sen mukaan pahimmat terveydenhuollon puutteet Kajaanin seudulla olivat seuraavat:

- pitäjissä ei ollut minkäänlaista lääkäritaloa (sairaalaa)*
- ei ollut haavureita eikä kätilöitä*
- ei ollut painettuja ohjeita jaettavaksi kansalle, miten menetteli kulkutautien raivotessa*
- lääkkeitä väärinkäytettiin ja jaettiin säännösten vastaisesti ja tuhlaillen*

- väestön elintavat olivat epäterveellisiä ja erityisesti hygieniaan suhtauduttiin välinpitämättömästi (Härö 1989, 147–148).

Ongelmia olivat lisäksi myös pitkät etäisyydet sairaalaan, joka toimi Oulussa, hautausmaikkojen puute ja hankaluudet postinkulussa virka-asioita hoidettaessa.

Lönnrotin piirilääkärintaportti oli perusteltu terveystoimintainen ohjelma. Perusvaatimuksena oli "paikallisen terveyskeskuksen" perustaminen, sieltä saataisiin välskärin ja kättilön apua ja siellä vakavasti sairaita voitaisiin hoitaa esim. rokottajiin turvautuen. Väestöön kohdistettu terveyskasvatus oli kehitettävä tehokkaaksi. Oli saatava painettua materiaalia kansalle jaettavaaksi. Terveystarkastajia oli saatava hygieenisii oloja valvomaan. Avustavan henkilökunnan koulutus oli järjestettävä. Myös suomen kielellä oli ryhdyttävä kouluttamaan kättilöitä. Tähän tosin ryhdyttiin vasta vuonna 1857, mutta toki vielä Lönnrotin elinaikana. Rokottajille oli annettava haavurin koulutusta. Lisäksi oli syytä harkita paikallisen sairaalan rakentamista Kajaaniin.

Lönnrotin toimintaa piirilääkärintä on arvostettu myöhemmissä arvioineissa korkealle. Hän hoiti myöhemmin lääkärintä virkansa edelleen moitteetta, mutta omaksui lääkärintä toimissaan hyvin matalan profiilitä. Tähän lienee ollut syyntä se, että hän oli pitkäköjää jaksoja virkavapaana lääkärintä toimesta kirjoitustyöntä, runonkeruun ja muiden tehtävien vuoksi. Hän hoiti mallikelpoisesti rokotusta, jopa rajan takanakin. Lönnrot työskenteli lääkärintä tehtävissä yhteensä 23 vuoden ajan, josta virkavapaana lähes 10 vuotta. Vielä vuonna 1857 nälkävuosien aikana suomenkielen professorina toimiessaan hän hoiti Kajaanin piirilääkärintä tehtäviä yhden kesäkauden. Eivät taidot olleet silloinkaan ruostuneet.

Valitustyö terveydenhuollon alueella oli autonomian ajan lääkärintä työssä keskeisessä asemassa. Kuitenkaan lääketieteen

alueella Lönnrotin kirjallinen tuotanto ei ole laajaa, koska melkeinpä ainoat tieteelliset julkaisut liittyvät hänen väitöskirjaansa. Lääketiedettä kuitenkin sivuavat eräät hänen julkaisunsa kuten vuonna 1860 julkaistu *Flora Fennica*, Suomen kasvisto. Kasvitiede oli hyvin lähellä lääketiedettä, olihan esim. Carl von Linné lääketieteen professori Uppsalan yliopistosta. Lönnrotin lähes 80-vuotiaana julkaisemaa laajaa teosta Suomen kansan muinaisia loitsuja, voidaan pitää osin lääketieteellisenä teoksena. Siinä ei varsinaisesti käsitellä lääketieteellisiä kysymyksiä, mutta sen sijaan ”kuvataan loitsimistapahtuman tekniikkaa yksityiskohtaisesti”.

Lönnrotia voidaan kuitenkin pitää terveystieteiden isänä Suomessa. Tämä on erityisen huomionarvoista juuri tällä hetkellä kun peruskouluun on saatu uusi oppiaine terveystieto ja myös lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa terveystiedon opetusta tehostetaan. On tosin muitakin lääkäreitä, jotka ovat suomeksi, jopa ennen Lönnrotia, julkaisseet terveystieteen liittyvää koko kansalle suunnattua valistusaineistoa, mutta Lönnrot on sekä määrän että laadun osalta selvä uranuurtaja. Lönnrot herätti jo nuorena huomiota pystyvänä ja aikaan saavana miehenä, koska von Frenckelin kirjapaino ja kustannusliike tilasi häneltä jo vuonna 1832 kansantajuisen oppaan terveyden ja sairauksien hoidosta. Malliksi suunniteltiin ruotsalaisen Nordbladin lääkärikirja. Se suomennettiin kuitenkin ennen kuin Lönnrot ennätti tarttua työhön, mutta suomennos oli kömpelö. Lönnrot kirjoitti tätä laajemman teoksen ja sen mukana uusia suomenkielisiä lääketieteellisiä käsitteitä juurtui käyttöön. Ohjeet olivat selviä ja käytännöllisiä ja osa niistä on edelleenkin käyttökelpoista terveydenhuollon neuvontaa.

Lönnrot toimi usean lehden kirjeenvaihtajana ja jopa julkaisijanakin. Erityisesti aikakauslehti *Mehiläinen*, ensimmäinen suomenkielinen aikakauslehti (1836–1837, 1839–1849), sisälsi paljon terveystieteen liittyvää aineistoa. Tämän lisäksi hän kirjoitti lääkintäylihallituksen valistuskirjasia. G.

Soininen totesi Terveystieteiden lehdessä vuonna 1934 Lönnrotin toiminnasta seuraavaa: "Vaikeitten kulkutautien uupumattomana vastustajana koko maan silloin syrjäisimmän piirin lääkärinä parin kymmenen vuoden ajan ja monien hyödyllisten neuvokirjoitusten laatijana kansan omalla kielellä Lönnrot jo näinkin olisi ollut oikeutettu aina mainittavaksi maamme lääketieteen viljelyksen ansiokkaampien uranuurtajien joukossa 1800-luvun keskivaiheilla". (Härö 1989, 150–151)

Lönnrot kirjeistä saa käsityksen, että lääkärin toimi muodostui hänelle ajoittain stressaavaksi. Syyt lienevät olleet osin moraalisia, osin työpaineista johtuvia. Lääkärin työ oli hänelle kutsumusammatti, mutta sitä oli myös oman kansan menneisyyden ja kulttuurin tallentaminen ja julkaiseminen. Lönnrotin sisäiset paineet tässä ristiriitaisessa tilanteessa oli melkoiset, mutta hän ratkaisi asian tehokkuudella ja ahkeruudella ja ylittämällä kaikessa tavanomaiset inhimilliset voimat. Missään vaiheessa Lönnrot ei salannut sitä, että hän oli lääkäri. Vielä ikämiehenä, suomen kielen professorina, hän toimi lääkärin tehtävissä ja jopa osallistui lääkintäpoliittisiin julkisiin keskusteluihin. Nykyään lääketieteellä ja kansanrunouden keräämisellä ei juurikaan ole keskinäisiä yhteyksiä. Lönnrotin merkittävät aikaansaannokset kansanrunoudessa, valistustyössä, kasvitieteessä ja virsirunoudessa ovat osin seurausta siitä, että hänellä oli lääkärin koulutus ja arvostukset, joissa kansalla ja sen kulttuurilla oli keskeinen asema. (Härö 1989, 158)

Lääkärin ammatissa Lönnrot havaitsi kansan elinolosuhteiden surkeuden sekä sen, että osa kansan omista perinteisistä arvoista ja normeista esti kurjuuden ja takapajuisuuden poistamisen. Kansaa olisi siis opetettava, että se pystyisi itse nousemaan kurjuudestaan ja muuttamaan elinympäristöään. Lönnrotin huomasi myös, ettei sivistyneistö suinkaan aina ollut tietoinen kansan elämän vaikeuksista tai että se väheksyi kansanmiesten ja -naisten omia mahdollisuuksia ja kykyjä. Kysymys ei ollut suurista kansallisista aatteista eikä edes sivistyksestä käsitteen uushumanistisessa merkityksessä vaan

kansan jokapäiväisistä ongelmista ja taistelussa jokapäiväisestä toimeentulosta. Lönnrotin pyrki kansan lisäksi kasvattamaan myös sivistyneistöä, jotta se ymmärtäisi kansanvalistustyön merkityksen.

Lönnrot oli ikäänkuin välimies sivistyneistön ja kansan välillä. Lääkärin toimessaan ja runonkeruumatkoilla hän oppi tuntemaan talonpoikaisen kansan elinolosuhteet paremmin kuin monet hänen aikalaisistaan. Hän tunsu myös maan sivistyneistön eurooppalaisia esikuvia jäljittelevän aatemaailman ja heidän arvoaailmansa. Hänellä oli täten edellytykset sovitaa se epäluottamus, joka vallitsi rahvaan ja herrojen välillä (Karkama 2001, 87–88).

Lönnrot esiintyi usein kansanmiehenä ja suhtautui epäluuloisesti sivistyneistöön, etenkin "liikaviisaisiin puoliherroihin". Lönnrotille liikaviisas merkitsi sitä, ettei "tunnettu ja ymmärretty kansankunnan arkielämän ongelmia". Sen sijaan "puoliherruus" tarkoitti sitä, että kansanihminen, tavallinen kansanmies, oli omaksunut sivistyksestä vain pintasilauksen, todellisen sisällön ja merkityksen jäädessä vieraaksi. Kansasta tuli näin "vain välikappale sille itselleen vieraiden etujen ja aatteiden maailmassa". "Liikaviisaat" antoivat kansalle maan historiassa sellaisen roolin, joka oli sen ulottumattomissa ja josta siksi tuli vain unelma. "Puoliherrat" taas pettivät kansaa saadakseen itselleen aineellista etua ja korkean sosiaalisen aseman. (Karkama 2001, 91–92)

Lönnrot moitti sivistyneistöä vieraantumista kansasta Mehiläisessä helmikuussa 1840. Hänen mukaansa "herrat eivät tunne kansan mieltä, tapoja eivätkä elämää. He ovat paljon oppineempia kuin talonpoikainen kansa, mutta kun heidän oppinsa ja taitonsa ovat ulkopuolella talonpojan oppia ja taitoja, niin tulevat he ulkopuolin tuntemaankin mitä suurimmalla osalla Suomen kansasta oikein vain omituista. Ja kun joskus kirjoituksissaan kuvailevat, niin eivät saa oikeata kuvaa Suomen elämänmuodosta, vaan välistä kaunistavat sen liiak-

si, toisinaan rumentavat ylimääräisesti eli haihattelevat muulla tavalla.” (VT 2, 587–588, VT 5, 345)

Lönnrotin moite vieraantumisesta rahvaasta ei koskenut ainoastaan miehiä. Märten Lindforsille tarkoittamassaan kirje-luonnoksessa tammikuussa 1843 Lönnrot esitti kärjekkäitä mielipiteitä sivistyneistönaisten kasvatuksesta ja vertaili heidän asenteitaan talonpoikaisnaisten tapaan elää. Lindfors oli 1842 lähettämässään kirjeessä tiedustellut Lönnrotin mielipi-dettä naiskasvatuksesta. Lindfors toimi Kuopiossa piirilääkä-rinä ja Kuopion lukion suomenkielen opettajana ja oli näin ol-len kasvatuksen ammattilainen. Kirjeessään Lönnrotille 15.12.1842 Lindfors kysyi hänen mielipidettään naiskasvatuk-sesta. Syynä tähän oli se, että Kuopioon suunniteltiin naisop-pilaitosta. Lönnrotin mielestä naisten olisi opittava välttämät-tömien käsitöiden ja taloustöiden lisäksi suomen kieltä, histo-riaa ja kirjallisuutta ja, jos aikaa jää myös vieraita kieliä. Hän ei uskonut kirjallisuuden kukoistavan, ”mikäli sitä ei hoideta si-vistyneiden naisten lämmöstä”. (VT 1, 521)

Lönnrot arvosteli sitä, että sivistyneistö lähetti perheen tyt-täret ulkomaisiin sisäoppilaitoksiin opiskelemaan. Perustelu kritiikkiin oli se, että opiskelu hienoissa ulkomaisissa oppilai-toksissa vieraannutti tytöt todellisesta elämästä ja nimen-omaan rahvaasta. Sisäoppilaitoksissa tytöt oppivat Lönnrotin mukaan vain ”halveksimaan sitä, mitä heillä on ja mitä he voi-vat saada. He oppivat ylistämään ja jäljittelemään sellaista, mi-kä esiintyi vain romaaneissa ja heidän omassa mielikuvituk-sessaan. Pahinta ei ollut se, että he oppivat enemmän tai vä-hemmän hyödyllisiä taitoja, vaan että he oppivat sellaista, joka ei ole sopusoinnussa heidän henkisen olemuksensa kanssa”. Lindforsiin yhtyen Lönnrot totesi, ”etteivät he ole väärän hen-kisen suuntaukseen seurauksena missään kotona, missään tyy-tyväisiä, missään todellisia, vaan sisimmässään kiittämättö-miä, ulkoisesti teennäisen tyytyväisiä”. Lönnrot sanoi ”paljon mieluummin kuuntelevansa sivistymättömän talonpoikaisnai-sen puhuvan siitä, mitä ymmärtää ja tietää, kuin paremman

naisen arvioivan romaaneja ja novelleja ja ottavan kantaa käytännön asioihin, rautateihin, elämään Pariisissa tai Lontoossa sanalla sanoen kaikkeen sellaiseen, mitä hän vähän ymmärtää ja vähän tuntee.” (VT 1, 197–198)

Kun Snellmanin Saima oli lakkautettu vuoden 1847 alussa, Lönnrot alkoi Snellmanin pyynnöstä ja monien ystävien varoituksesta huolimatta toimittaa Litteraturbladia, joka jatkoi Saiman työtä. Kuten lehden nimikin jo kertoo, sen tehtävä oli nimenomaan kansansivistysharrastuksen herättäminen sivistyneistön piirissä, mikä sai Lönnrotinkin pohtimaan asiaa kansallisesta näkökulmasta. Ensimmäisessä numerossa julkaisemassaan esipuheessa Lönnrot toi julki sivistystyönsä yleiset periaatteet. (VT 4, 217–218). Hän sanoi lapsen elämässä olevan sellaisen vaiheen, jollain hänen tulee kulkea talutusnuorassa, mutta varttuessaan lapsi oivaltaa opetuksen ja sivistyksen tosi arvon ja alkaa vähitellen omaehtoisesti kartuttaa niitä. Lönnrot korosti lehdistön ja kirjallisuuden merkitystä lapsen kehityksessä. Hänen oppimiskäsityksensä on tavattoman moderni. Siinä on nähtävää ajatus tänä päivänä arvostetusta konstruktivistisesta oppimiskäsityksestä, eli siitä, että jokainen lapsi ja nuori oppii uutta rakentaessaan uuden tiedon aikaisemman oppimisensa varaan. Lönnrot erotti toisistaan valistuksen ja sivistyksen. Valistuneisuudella hän ymmärsi sitä, että ihmisellä oli käytännöllistä tietoa selviytyä arkipäivän ongelmista. Sivistynyt yksilö kykeni sen lisäksi kulttuurisen tietoisuutensa avulla arvioimaan tekojensa yleistä, henkistä ja yhteisöllistä merkitystä. Kuten Snellmanilla, jonka vaikutus kirjoituksissa on selvästi havaittavissa myös Lönnrotilla, valistuksen aineelliseen hyötyyn tähtäävä tieto on välttämätöntä, mutta se on alistettava inhimillisten periaatteiden kontrolliin. Lönnrot näyttää ajattelevan J. J. Tengströmin tavoin, että kansalle on oman kulttuurin myötä kehittynyt tarve kehittää itse itseään ja että tämä tarve vaikuttaa aikakin piilevänä taipumuksena jokaisessa yksilössä.

Lönnrotilla alkeisopetuksen tehtävänä on motivoida oppilas oma-aloitteisuuteen niin, että hänen kykynsä tulevat käyttöön. Kysymys on itse asiassa kansalaiskasvatuksesta, eli kasvattamisesta hyödylliseksi ja ajattelevaksi kansalaiseksi, joka voi ottaa vastuun myös toimintansa kansallisesta merkityksestä. Snellmanin ja hänen ajatuksiaan jatkaen Lönnrotin ajattelutasolle rakentui myöhemmin kansakouluasetus 1866. Kansakoulu oli oleva sekä pojille että tytöille tarkoitettu koulu joka kasvatti aktiivisia kansalaisia, eli kansakoululla oli oma itseisarvonsa se ei olisi ainoastaan pohjakoulu johonkin seuraavaan oppilaitokseen. Patriotismi Lönnrotin mielestä panee kansalaisten toiminnan liikkeelle. Kansan omaehtoisen toiminnan kannalta lehdet ja kirjallisuus ovat ratkaisevassa asemassa, mikä puolestaan johtaa, kuten Snellmaninkin ajatteli, laajan sananvapauden vaatimukseen. Sivistys ja kirjallisuus vaikuttavat toisiinsa. Jos jompikumpi niistä joutuu uraltaan, toinen seuraa pian toista. (VT 4, 217 ja 219–234; Karkama 2001, 111–114)

Pääosa Lönnrotin toiminnasta tähtäsi toisaalta sivistyneistön herättämiseen mukaan kansansivistystyöhön toisaalta talonpoikaisväestön kasvattamiseen niin, että se pystyisi selviytymään itse jokapäiväisistä ongelmista, aineellisesta toimeentulosta, sairauksista ja nousi itse henkisestä takapajuisuudesta. Lönnrot jatkoi täten 1800-luvulla valistustyössään papiston jo aiemmin aloittamaa työtä. Hän ei nojannut sivistystyössään edeltäjiinsä, mutta toimintamalli Antti Lizelliuksesta ja Antti Chydeniuksesta Jaakko Juteiniin on selvä. Lönnrotin kirjoituksille oli luonteenomaista, että ne yhdistivät toisiinsa luonnontieteelliset-taloudelliset opit ja luterilaisen uskonnon, etenkin protestanttisen työetiikan. (Karkama 2001, 96–97)

Valitustyössään Lönnrot törmäsi suuriin vaikeuksiin. Lääkärinä hän pystyi osoittamaan hoito-ohjeittensa käytännöllisen merkityksen ja saamaan ihmiset toimimaan niiden mukaan, vaikka taikausko ja ennakkoluuloisuus tekivät työn vaikeaksi. Mutta kansallisella tasolla suurimmat vaikeudet olivat

siinä, että maasta puuttuivat miltei tyystin suomenkieliset viestintävälineet ja sen lisäksi sanastoa viestinnän sisällön kuvaamiseen. Vaikeutta lisäsi rahvaan puutteellinen lukutaito ja suomenkielen kehittymättömyys ilmaista uusia asioita. Kansan valistamiseksi ei riittänyt vain lääkärin toiminta ja kirjoittaminen, vaan Lönnrotin oli oltava mukana myös luomassa ja kehittämässä viestintävälineitä, suomen kieltä ja suomenkielistä lehdistöä sekä kansantajuisia oppi- ja ohjekirjoja. Kansansivistyksen kannalta Lönnrotin suurin työ oli Mehiläisen julkaiseminen vuosina 1836–1840. Sen ajan tavan mukaisesti perustaja myös toimitti lehden ja joutui itse asiassa vastaamaan koko lehden sisällöstä ja kirjoittamaan useimmat kirjoitukset. Vuosina 1852–1853 Lönnrot vastasi yksin Oulun Wiikko Sanomien julkaisusta ja sisällöstä. Tässä lehdessä Lönnrot keskittyi huomattavassa määrin kansan taloudelliseen valistustyöhön. Lönnrot käytti julkaisukanavanaan myös Snellmanin Kuopiossa julkaisemaa Maamiehen Ystävää. Myöhemmin 1860-luvulla Lönnrotin tärkein lehti oli turkulainen Tähti-lehti, jossa hän keskittyi virsistönsä ja virsiensä julkaisemiseen.

Lehdessä Lönnrot käsitteli kaikkia ajankohtaisia aineelliseen kurjuuteen, talouteen, sairauksiin ja elämäntapoihin liittyviä ongelmia ja antoi niiden poistamiseksi käytännöllisiä ohjeita. Hän kirjoitti terveydenhuollosta, terveellisistä elämäntavoista, mielenterveydestä, kasvien ja yrttien hyötykäytöstä, ja antoi käytännöllisiä ohjeita taloudenhoidossa, rahataloudesta yleensä, sairauksien hoidossa, lastenhoidossa, liikunnan ja levon, ilon ja huvin sekä puhtaan ilman merkityksestä. Kansanvalistustyössään Lönnrot pyrki sovittamaan yhteen kansanperinteen ja sen aikaisen lääketieteen. Käytännöllinen ote korostuu myös Lönnrotin laatimissa opaskirjoissa, kuten hänen yhdessä J. A. Törngrenin kanssa ruotsalaisen esikuvan mukaan laatimassa Suomalaisen Talonpojan Kotilääkärissä, joka julkaistiin 1839, sekä Gustava Schartaun kirjoittamassa Hyvän Tohtorin Neuvoja Katovuosina -kirjassa, joka ilmestyi

vuonna 1834 Lönnrotin kääntämänä ja johdannolla varustamana. (Karkama, 99–100)

Lönnrot tuli Kajaanin piirilääkäriksi vuonna 1833. Lehti-kirjoituksissaan hän jo samana vuonna kuvasi kansan elinoloja hätkähdyttävällä tavalla. Lönnrot totesi, että "joka ei kurjuutta itse ole nähnyt on vaikea uskoa kirjoituksia". Vuonna 1831 raivonnut kolera ja nälänhätä olivat kyllä jo herättäneet sivistyneistönkin huomiota ja yleistä pelkoa, mutta vasta katoja ja nälkävuosina 1832–1833 kansan elinolosuhteet paljastuivat kaikessa hirvittävyysdessään. Lönnrotin saama kuva kansan olosuhteista ja suomalaisen talonpojan arkipäivän elämästä oli kaukana siitä, minkä Runeberg oli edellisenä vuonna esittänyt Morgonbladissa Saarijärven oloista kirjoituksissaan "Några ord om nejderna, folklynnnet och lefnads sätter i Saarijärvi socken". Runebergillä Paavo, valistuneen viljelijän esimerkki, noudattaa uusia ojitusohjeita ja luterilaisen työetiikan normeja. Lönnrotilla sen sijaan kruunun myöntämät rahat hallantorjuntaan ja ojitukseen eivät ole juurikaan parantaneet tilannetta. Lönnrot pohdiskeli kurjuuden varsinaisia syitä. Hänen mukaansa "Kajaanissa ei olisi ollut paljonkaan valitettavaa, jos olisi jonkin verran järkevää taloudenpitoa, josta maanviljelijöillä ei ole tuskin käsitystäkään". Hän ei pystynyt sanomaan, johtuuko se "taitamattomuudesta vai saamattomuudesta ja laiskuudesta, että talous on näillä seuduin niin huonossa jamaassa, mutta sekä tämä huono taloudenpito että sen ohella taipuvaisuus juopotteluun aiheuttaa maan nykyisen köyhyyden". (VT 4, 17–22; Karkama 2001, 102). Syyt huonoihin elinolosuhteisiin olivat siis syvemmällä kuin mihin hallantorjuntarahastolla voitiin yltää.

Puhuessaan huonoista elämäntavoista, jotka haittaavat ihmisen järjen käyttöä, Lönnrot käsitteli kirjoituksissaan myös juoppoutta. Juoppouden ihminen voittaa Lönnrotin mukaan järkensä avulla. Ongelma oli hänelle tuttu sekä lapsuudenkodista että omasta elämästä. Vielä 1830-luvulla Kajaanissa

Lönnrot istuskeli mielellään ystäviensä kanssa piipun ja totilas-
sin ääressä hauskoja jutellen. Kansan elinolosuhteita pohties-
saan Lönnrot alkoi kiinnittää huomiota raittiusaatteeseen, jos-
ta sittemmin tulikin yksi keskeinen osa hänen toimintaansa.
(Karkama 2001, 356). Suhtautumisessaan alkoholiin Lönnrot
oli realisti ja kannatti kohtuullisuutta ja ajatteli, että "raitti-
yhdistykset vain pilaavat ehdottomuudellaan raittiuden asian
samalla tapaa kuin herätysliikkeet uskonnon". Pysyvä ratkai-
su ongelmaan oli Lönnrotin mielestä löydettävissä siitä, että
sekä yksilö että kansakunta tiedostivat ongelman ja alkoivat
säädelä juomistaan. Raittiusseurojen pitäisi keskittyä siihen,
että ne voisivat auttaa yksilöitä ongelman tiedostamisessa.
(Anttila 1985, 418–426; Karkama 2001, 105). Lönnrot käsitteli
kirjoituksissaan myös tietämättömyyttä, laiskuutta ja sairauk-
sia. Näidenkin kanssa Lönnrot joutui lääkärin työssään teke-
misiin. Saadakseen ohjeensa paremmin perille Lönnrot kertoi
pieniä kertomuksia, jotka yleistävinä malleina kuvasivat kur-
jia ihmiskohtaloita ja vetosivat lukijan myötätuntoon sekä an-
toi ohjeita tilanteesta selviämiseen.

Mielenkiintoisia ovat Lönnrotin näkemykset suomalaisten
luonteen perusominaisuuksista. Suomalaisten rehellisyys oli
hänen mielestään ensisijassa suorapuheisuutta. Suomalaisille
on Lönnrotin mukaan tyypillistä myös tunteettomuus, joka
muuttuu helposti julmuudeksi, vakavuus joka ilmenee kan-
sanmelodioiden kaihomielisyytenä ja jokseenkin hyvä vie-
raanvaraisuus. Suomalaiset ovat Lönnrotin mielestä myös
verkkaisia tekemään päätöksiä, mistä taas seuraa periaate, et-
tä päätetty asia pidetään jo puoliksi tehtynä. (Karkama 2001,
109; Kallio 2002, 182)

Vuoden 1847 ensimmäisessä Litteraturbladissa julkaistu si-
vistyneistölle osoitettu kirjoitus "Kansakouluista ja kansan-
opetuksesta" osoittaa, mistä Lönnrotin mielestä kansanope-
tuksen kehittämässä on kysymys. Lönnrot pyrkii korosta-
maan opetuksen hyödyllisyyttä, mutta kasvatuksessa tulee ol-
la mukana myöskin sivistyksellisiä osiota. Lönnrotin mukaan

“Kansanvalistusta ja sivistystä ei paljonkaan hyödytä turha ja irrallinen pikkutieto”. “Paljonko se kansaa sivistää, että tulee tietämään Jaakobin 12 pojan nimet, tai eri pääkaupungit Euroopassa ja muissa maanosissa, jospa vielä senkin, että maailmassa on löytynyt suurempia ja pienempiä valtakuntia niin ennen, kuin jälkeenkin Kristuksen syntymistä ja semmoisia löytyy vieläkin.” Oikealla tavalla järjestetyssä kansakoulussa pitäisi Lönnrotin mukaan: “Ennen kaikkea muuta huolta pidettämän siitä, että nuori kansa, jolla ei ole tilaa opin saamiseen suuremmissa koululaitoksissa, tulisi ihmisiksi kasvatetuksi”. Lönnrot kertoi kreikkalasiin viisaan vastannen kysymykseen, mihin lasta täytyisi opettaa, että ihmiseksi. Sen sijaan, kun pitäisi ohjata lapsia ajattelemaan, kuinka uskonopin ja oman järjestyksensäkin avulla tulisivat oikein lähimmäistensä kanssa elämään, pakotetaan heidän muistonsa tyhjiä nimiä ja nimityksiä asioista ja aiheista joiden kanssa heidän ei ole, eikä koskaan tule olemaan mitään tekemistä. Lapset saavat kyllä tietää, että “Lontoossa elää parin miljuunaa ihmistä, mutta tuskin muistuttaa kukaan heitä siitä, että Suomen puolestatoista miljuunasta kolmasosa on semmoisia, jotka taitamattomuutensa, törkeytensä, juoppoutensa, ahneutensa, riitahimonsa, turhuutensa jne. tähden tuskin ihmisen nimen ansaitsevat, ja joita itse kukin on velvollinen mahdollisuutensa mukaan paremmalle tielle ohjaamaan. Mainitaan heille kaukaisista maista, joiden asukkaat ovat pakanoita, mitään Jumalasta tietämättä. Harvoin, jos harvoinkaan, tulee puheeksi, että Venäjän, Viron, Ruotsin ja Lapin maan välillä löytyy maa nimeltä Suomi, jossa osa kansasta, ehkä tuntee Jumalan, mutta ei huoli senkään verran hänestä kuin pakanat, jotka eivät häntä tunne.” (VT 4, 213–214; Karkama 2001, 110–113)

Lönnrot vaati kansakoulujen opetusohjelman uudistamista. Uusiksi aineiksi entisten lisäksi hän esittää siveyden eli kauniisti elämisen opin, kasviopin, soitto-opin ja äidinkielen. “Siveysoppia ei tule opettaa, joiden kuiden kuivettuneiden käskyjen eli neuvojen ulkomuistoiseksi muistoksi lukemisella,

vaan lyhykäisiin elämäkertoihin eli tarinoihin puettuina, jotka elämäkerrat eli tarinat pitäisi valittaman alhaisesta kansasta, eli siitä samasta säädystä, johon koululaiset kuuluvat. Kasvioppi opettaa lapset tuntemaan kasvit ja niiden nimet”, mutta sillä on Lönnrotin mukaan myös se etu, että sen “sanotaan myös vaikuttavan mielenrauhaa ja sydämen hiljaisuutta harjoittajiensa luona”. Kasviopin rinnalle Lönnrot haluaisi soittoopin ”jollen sopii antaa sama ylistys huvittavaisesta luonnos-tansa ja mielen sivistykseen vaikuttamisesta”. Kaikilla lapsilla ei Lönnrotin mukaan ole samoja kykyjä soittoon, mutta ”tuskin löytyisi yhtään, joka opettamalla siihen ei tottuisi ja suosuisi”. Soittovälineeksi hän tyypillistä kyllä ehdottaa kolmetai viisitoistakielistä kanteletta. (VT 4, 214–215; Karkama 2001, 113)

Lönnrotin mielestä kansakouluun piti ottaa vain sellaisia, jotka osaavat jo lukea. Ensiksi oli käytävä lukkarin koulu. Lukutaidottomien ottaminen kansakouluun johtaisi Lönnrotin mukaan siihen, että “ukutaidottomat sieltä palaavat koteihinsa ja yhteiseen elämään ei parempina kuin tulivatkin, vaan usein pahempia tyhjällä huuliopilla, joka ei ole päässyt päähän, mieleen ja sydämeen”. Ottamalla kansakouluun liian paljon oppilaita ei saisi myöskään pilata opetusta, sillä hyvin oppineet voivat olla kotiseudulleen hyväksi paremmin kuin vähän oppineet. Lönnrotin mielestä ei riittänyt että pojille taat-tiin mahdollisuus koulunkäyntiin. Lönnrotin mielestä tyttöjenkin pitäisi päästä kouluun. ”Vaimopuolikin tarvitsee oppia ja siitä syystä kun äiti on lähin lapsensa opettaja, tarvitseisi hän sitä enemmän kuin miehenpuolet tarvinnekaan.” Lönnrot kritisoi sitä, että “alimmatkin koulut olivat pelkästään miehille tehtyjä”. Lönnrotin mielestä tämä ei johtunut mistään muusta “kun vanhasta pakanallisesta tavasta tai ajatuslaadusta, joka jos ei juuri ulos sulkenut ihmisarvosta koko vaimopuolta, kuitenkin piti sitä ei paljon paremmassa arvossa kuin orjia ja palkkaväkeä, joiden olosta ja tilasta ei paljon huolitettu”.

(Karkama 2001, 114). Lönnrotin koulukannanotoissa näkyy selvä yhteys Snellmaniin ja fennomaaneihin.

Lönnrotin valituskirjoituksissa sisältö muuttui 1850-luvulla uskonnollisemmaksi. Tähän lienee vaikuttanut vuoden 1850 sensuuriasetus, joka kielsi muun kuin taloudellisten ja uskonnollisten asioiden käsittelyn julkisuudessa. Vuonna 1853 Lönnrot julkaisi Oulun Wiikko-sanomissa (n:o 28) kirjoituksen "Lasten vanhempien luettava", jossa hän kirjoitti kasvatuksesta opettavaisissa tarinoissa. Roolihahmoina olivat Martti Ollikainen ja hänen vaimonsa Liisa. Avioparilla oli viisi lasta, mutta he suunnittelivat vielä yhden orpolapsen ottamista kasvatettavakseen. Kasvatuksessa Liisa sai asiantuntijan roolin, kun taas Martilla on suuria ennakkoluuloja. Liisan kasvatusta on protestanttisen etiikan mukaisesti ankaraa. Liisan mielestä: "Lapsista ei tule mitään hyöää, jollei tee ja tottele, mitä vanhemmat käskevät ja neuvovat". Hän käytti vitsaa, kun lapset eivät totelleet (VT 4, 393; Karkama 2001, 113–116).

Martti puolestaan ei hyväksynyt lasten ankaraa kuritusta, koska hän arveli "lapsen vielä mitään siinä iässä älyävän". Liisa sanoi jostain lukeneensa, että "ne kolme ensimmäistä vuotta lapsen kasvatuksessa ovat kaikkein tärkeimmät; miksi se sillä ajalla saadaan, sen luontonsa se sitten pitää koko elinkautensa, ja mikä silloin laimin lyödään, sitä on työläs sitten myöhemmin parannetuksi saada". Liisa osoitti Martille, että lapset rakastavat häntä enemmän kuin isäänsä, joka on valmis myöntymään kaikkiin heidän toiveisiinsa. Joka kuritta kasvaa, se kunnialta kuolee. Liisan mielestä lapsista tuli aikuisina, "hyvät, tottelevaiset työntekijät, jotka rakastivat ja kunnioittivat vanhempiansa ja saattivat heille vanhoilla päivillänsä monta iloa ja mielihyöettä". (VT 4, 394). Lönnrot korosti sitä, että Liisan kasvatusmenetelmät olivat sopusoinnussa Raamatun ohjeiden kanssa.

Pyrkiessään auttamaan kansaa parantamaan elinolojaan Lönnrot julisti ankaraa protestanttista työetiikka. Protestanttinen työmoraali on yhtenäinen eettinen periaate Lönnrotin

kansankielisissä kirjoituksissa. Kansan suurin pahe oli laiskuus ja joutilaisuus kaikilla ihmisillä. Työ oli eettis-uskonnollisen velvoitteen täyttämistä riippumatta siitä, millaisessa asemassa ja millaisessa yhteiskunnassa työntekijä eli. (Karkama 2001, 122). Lönnrot tuki kirjoituksissaan alkavaa siirtymistä rahatalouteen, joka alkoi vähitellen yleistyä myöskin maaseudulla. Oulun Wiikko Sanomien 1850-luvun kirjoitusten joukossa on useita artikkeleita, joissa uuden rahatalouden ongelmat ja haasteet tulevat esiin. Lönnrot loi uutta maailmankuvaa, mistä myöhemmin tuli suomalaisuuden perusta, sekä pönkitti työntekoon liittyvää kansalaismoraalia. Vuonna 1852 Oulun Wiikko Sanomissa (n:ot 7–10) Lönnrot julkaisi laajan artikkelin "Rahasta ja säästöpankeista". Kirjoituksissaan Lönnrot kuvasi kapitalismin henkeä vaikka Suomi tuohon aikaan oli ytimiänsä myöten agraarinen maa. Hän toteaa kirjoituksessaan rahan taloudellisen merkityksen ja välttämättömyyden: "Sillä tavoin kulkee raha läpi kylien ja kaupunkien, kädestä käteen. Kenen käteen se seisahtuu, se voipi huokeasti saada, mitä tahtoo ja tarvitsee. Kun taloon tulee enemmän rahaa sisään, kun sitä lähtee ulos, niin alkaa siihen rahaa karttua, ja kun rahaa jonkun ajan on karttunut ja tullut hyövästi hallituksi, niin rikastuu talo. Vastahakaan köyhtyy se talo, johon rahaa niin vähän sisään tulee, ettei riitä välttämättömiin tarpeisiin. Myös on tuttu asia, että rahaa ansaitaan työllä ja toimella. Joka siis tahtoo rahaa kokoon saada, muistakoon, että työ ja toimi maksavat rahaa ja kun kumpaiseenkin, työhön ja toimeen tarvitaan aikaa ja tahtoa, niin Englannin kansalla ei suinkaan ole vääryys, verratessansa aikaa rahaan, kun sananlaskun tavoin sanoo: Aika on rahaa, siihen vaan saattaisi lisätä sen, että myös taito on rahaa" (VT 4, 354; Karkama 2001, 126–128). Lönnrotin laaja aikansa kansainvälisen kirjallisuuden tuntemus paistaa näidenkin mielipiteiden takaa.

"Rahasta ja säästöpankeista" -kirjoituksessaankin Lönnrot kertoo kertomuksen kahdesta isännästä, viisaasta ja tyhmästä. On muistettava, että samanaikaisesti oltiin maassamme luo-

massa pohjaa pankkijärjestelmälle ja toisaalta alkava teollistuminen toi rahaa metsäseuduillekin uittoyhteyksiä myöten. Artikkelissa Korpelan isäntä kätkee ansaitsemansa rahat tyhmyydessään ja itaruudessaan metsään niin, ettei kukaan muu tunne kätköpaikkaa. Ennen kuolemaansa hän ei ehdi ilmoittaa rahojen sijaintia edes lapsilleen, ja niin hänen elämäntyönsä valuu hukkaan. Anttolan isäntä sen sijaan uskoo toimivansa viisaasti. Rahaongelmissaan hän kääntyy tuntemansa kaupunkilaisen porvarin puoleen. Tämä neuvoo häntä panemaan rahat kasvamaan ja sanoo: "Jos sinulla ei ole muita taattuja miehiä tiedossa, joitten tahtoisit kasvua vasten lainata, niin tuo tänne minulle, minä panen ne kaupan keinoin ja maksan sinulle joka vuosi puolen siitä, mitä niillä voitaa, toisen puolen pidän itse vaivoistani". Lönnrot kirjoitti myöskin siitä, kuinka Anttolan isäntä kuitenkin viime kädessä jää puille paljaille ja joutuu oikeuden kautta peräämään saataviaan konkurssiin menneeltä porvarilta. Raha on "aika ja taito", joten isännät ovat molemmat olleet osaavia miehiä saadessaan sijoittamiseen rahaa. Heillä on ollut myös palkollisia. Rahaa ei ole syntynyt vain isäntien omasta työstä, vaan myös palkollisten työpanoksesta, lisätyöstä. Kertomuksessa käräjillä oikeuden jäsen toteaa, että petos ja ahneus kuuluvat elimellisesti uuteen maailmaan. Hänen mukaansa syyllinen Anttolan isännän menetyksiin ei kuitenkaan ole kaupungin porvari eikä edes hänen edustamansa järjestelmä, vaan ihmiselle luonnostaan kuuluva töykeys ja petollisuus, taipumus ajaa vain omaa aineellista etuaan. Lakiin vetoaminen ja oikeudenkäynti on oikeuden jäsenen mukaan aikaa viepää ja vaikeaa, kuten tiedetään aika on rahaa. Siksi hän yhdessä muiden kaupungin herrojen kanssa on päättänyt perustaa säästöpankin, joka antaa säästöistä 4 prosentin koron. Pankissa raha ei joudu arkussa makaamaan, vaan lainataan meiltä lujaa takausta eli kiinteätä panttia vasten ulos. (Karkama 2001, 130–132)

Lönnrot jatkaa valistuksen päämääränä ollutta yhteiskunnallisen, taloudellisen yksilön ja kansalaisen kasvattamista.

*Opit osuivat nyt hyvään aikaan alkavan teollistumisen kolku-
tellessa porteilla. Lönnrot joutui kirjoituksissaan vaikean mo-
raalisen ongelman eteen: miten sovittaa yksilöeettiset ja so-
siaalieettiset periaatteet toisiinsa? Hän näyttää jättäneen on-
gelman sikseen ja uskoneen, että protestanttinen, luterilainen
yksilöetiikka johtaa sellaisenaan myös sosiaalieettisten velvol-
lisuuksien hoitumiseen. (Karkama 2001, 134)*

Lönnrot luonnontieteilijänä ja kasvien kerääjänä

Yhä 1800-luvun alussa koulutetut ruotsalaistuivat lähes au-
tomaattisesti. Snellmanin mielestä ”Suomessa oli kaksi
kansaa ja kaksi kieltä”. Kansallisuudeltaan ruotsalaisen väes-
tön oli fennomaanien mukaan saatava myös vastaisuudessa
sivistyspalvelut omalla äidinkielellään. Radikaalikin fenno-
mania tuli myöhemmin pitäytymään tähän: suomen kieli oli
nostettava valtakieleksi, ruotsi tulisi jäämään rannikkoseutu-
jen paikalliseksi kieleksi. Lauantaiseuralaisten suuri idea oli
yksi kansa kaksi kieltä. Kukaan heistä, Lönnrotia lukuun otta-
matta, ei ymmärtänyt Snellmanin radikaalisuutta. Lauantai-
seuralaisetkin, jälleen Lönnrotia lukuun ottamatta, kirjoittivat
tekstinsä koko ikänsä ruotsinkielellä. Koska enemmistöllä,
suomenkielisillä, ei näyttänyt olevan omaa sivistyneistöä, ei
kirjallisuutta, ei tieteellistä sanastoa luonnon- eikä muissakaan
tieteissä, ”ne oli luotava nopeasti”. Sivistyneistönkin olisi siis
vaihdettava kieltä. Juuri tässä Lönnrot kulki koko joukon edel-
lä, pääasiassa yksin (Virtanen 2001, 74–86; Sulkunen 2002,
14–17). Lönnrotin mielestä jokaisella kansalaisella piti olla oi-
keus käyttää julkisessa elämässä omaa äidinkieltään, toimia
omien kulttuuristen arvojensa mukaan, loukkaamatta kuiten-
kaan muiden kansalaisten oikeuksia. Kielipolitiikassa Lönnrot
kannatti täten moniarvoisuutta ja kohdisti vaatimuksensa
myös saamelaisiin. Lönnrot oli tässäkin välittäjä ja sovittelija
(Karkama 2002, 2–6).

Vielä 1800-luvun alkuvuosikymmeninä kasvitiede ei ollut
Suomessa saavuttanut itsenäisen tieteen asemaa. Turun yli-

opistossa luonnonhistorian oppituoli oli yhdistetty talouden professuuriin, ja vasta 1857 saivat kasvitiede ja eläintiede kumpikin oman oppituolinsa yliopistoon. Tätä ennen oli kasvien tutkiminen jonkun asiaa harrastavan lääkärin tai talousmiehen harrastuksena. Suomen kasvien tutkimisen aloitti Ruotsissa syntynyt lääkäri Elias Tillandz. Hän julkaisi Turun ympäristön kasveista latinankielisen luettelon. Kirjan ensimmäinen painos vuodelta 1673 sisälsi 496 ja toinen painos vuodelta 1686 526 lajia. Noin sata vuotta myöhemmin Pietari Kalm, Linnén tutkimusten innoittamana, julkaisi väitöskirjansa *Flora Fennica*, Suomen kasvion (1765), mutta siitä valmistui vain yksi osa. Keskeneneräiseksi jäi myös L. J. Brytzin edellistä suppeammaksi suunniteltu *Florae Fennicae Breviarium* 1-6 (1819–1821), joka sisälsi kuvaukset 277 lajista.

Kasviopillista kirjallisuutta oli suomenkielellä julkaistu vain nimeksi. Alan esikoisena oli melkein vuosisadan ajan P. A. Gaddin 16-sivuinen kirjanen *Lyhykäinen ja yxinkertainen neuvo kuinga krydimaan yrttein kasvannot, Suomen maasa, taittaan saatetta tuleundumaan* (1768). Arkielämän tarpeita varten laadittu opas kasveista sisältyi myöskin kirjoitussarjaan *Lukemisia maamiehille* (1849). Vaikeutena oli se, että vanhan kirjakielen sanasto kasvitieteen osalta oli niukkaa. Tillandzin luetteloon sisältyi yli 300 suomalaista kasvin nimeä, mutta niistä miltei puolet esim. plommupuu, plomkali, libers-tikku olivat käänöslainoja tai epäonnistuneita väännöksiä kuten myrkyntämisenjuuri, kanan nakkimisen ruoho (hönsekräs). Vielä niukempi oli kasviopin varsinainen oppisanasto: kasvinosien nimitykset ja niiden ominaisuuksia kuvaavat laatusanat.

Kivinen oli sarka niillä tiedemiehillä, jotka 1800-luvun keskivaiheilla loivat suomalaisen kasvitieteen sanaston. Elias Lönnrotin osuus tässä työssä oli urauurtavaa. Vaikka hän oli kasvitieteessä harrastelija, alkoi hänen keräilynsä jo opintovuosien aikana ja hän pohdiskeli koko elinikänsä kasvitieteen kysymyksiä.

Lönnrot saapui ensimmäisellä runonkeruumatkallaan vuonna 1828 Juvalle jossa nuori maisteri totesi, ettei kannattanut edes yrittää retken varsinaista tehtävää, siis runonkeruuta, koska hän arveli itäsuomalaisen ylioppilaan Gottlundin jo keränneen alueelta kaikki tärkeimmät runot. "Sen sijaan minua huvitti kerätä kasveja, joita oli saatavissa, ja talonpoikaisaloissa tiedustella niiden suomalaisia nimiä. Keräelmäkasvien ja muiden luonnontieteiden nimiä olisi ymmärtääkseni huomattavaksi avuksi ratkaistaessa suomalaisten muinaisen kotipaikan historiallista probleemia." (Anttila 1985, 430–432).

Viisitoista vuotta myöhemmin Lönnrot kirjoitti Litteraturbladin ensimmäisessä numerossa 1847 suomeksi Kansakouluista ja Kansanopetuksesta. "Oikein järjestetyssä kansakoulussa pitäisi ennen kaikkea muuta huolta pidettämän siitä, että nuori kansa, jolla ei ole tilaa opinsaamiseen suuremmissa kansakoululaitoksissa, tulisi ihmisiksi kasvatetuiksi. Tarpeellisinten ja hyödyllisinten oppien sekaan kansakouluissa lukisimma kasvuopin (kasvujen tuntemisen opin). Jo siitäkin syystä pitäisi sitä harjoittaman, ettei mikään muu ole niin sovelias silminnähtävästi osoittamaan kaikenlaisen muunkin opin hyödytystä. Jo vähemmälläkin siihen kuuluvien oppisanojen selittämällä voisit lähteä lasten kanssa nurmelle, laaksoon tai aholle, ja neuvoa heille, mitenkä itse oppisivat kasvujen nimistä selvän saaman. Jos missä muussa niin tosinikin tässä aineessa opetus heille pian kyllä muuttuisi iloksi, ja kerran tielle jouduttua taitaisivat itsensä enemmän pyrkiä. Kasvuopin sanotaan myös vaikuttavan mielenrauhaa ja sydämen hiljaisuutta harjoittajan luona, joka onkin uskottava asia, sillä taivuttavatpa välistä muutkin ulkonaiset aineet, joiden keskellä tulet kauemmin olemaan, usein mielen sitä myöten. Eikö siis kukkien ihana lempeys sitä voisi tehdä? Valitettavasti kasvuoppia ei vielä löydy suomeksi kirjoitettuna, mutta se pä olisi pian saatu, ja taitaisinkin ei juuri vaikia työ olla, koska siihen kuuluvat monet oppisanat epäilemättäkin somistuisivat suomenkielessä paljon kauniimmiksi kuin monessa muussa kielessä." (VT 4, 212–214)

Vuosikymmeniä oli kuitenkin suomalainen kasvitieteen tutkimus ollut heikkotasoisista, eikä kouluihin sopivaa oppikirjaa ollut olemassa. Lahjakkaat veljekset Fredrik ja William Nylander (s. 1820 ja 1822) pyrkivät nostamaan suomalaisen kasvitieteen korkealle tasolle. Fredrik Nylander suunnitteli 1846–1847 Linnén järjestelmän mukaista Suomen kasviota, ja Lönnrotin piti avustaa häntä, mutta hanke hautautui muiden kiireiden alle. Jo tähän aikaan Lönnrotilla oli kerättynä suomalaisia kasvin nimiä 1200–1300, joita hän oli ajatellut julkaisusta Suomi-kirjassa. Lönnrot luovutti kokoelmansa muiden tutkijoiden käytettäväksi. Euroupeuskin sai ne 1848–1849 lainaksi laatiessaan ruotsalais-suomalaista sanakirjaa. Seuraavan viiden vuoden aikana Lönnrot ei juurikaan ehtinyt paneutua kasviopillisiin harrastuksiinsa. Vasta syksyllä 1856 hän aloitti yliopistossa käytännölliset harjoitukset ”Suomen kielen erikoisista ilmaisutavoista eri tieteen haaroissa”. Hän pani alulle kasviopillisen sanaston uusimisen ja rikastuttamisen. Lönnrot haki useista saksalaisista ja ruotsalaisista teoksista ammattisanaa ja antoi niille suomalaiset vastikkeet. Teoksessa Kasvikon oppisanoja Lönnrot toi rehevällä kielellään suuren määrän kasvitieteen oppisanoja suomen kieleen. Kasvinosien pinnan määrittämiseksi esimerkiksi noin 50, värien 90 ja lehden muotojen 250 nimitystä, jotka on suomeksi selitetty sekä käännetty latinaksi ja ruotsiksi. Suurin osa, ehkä noin kaksikolmasosaa oppisanoista ei ole Lönnrotin omia, vaan hänen kansan kielestä käytäntöön ottamiaan; noin yksikolmasosa on hänen omia sanojaan. Lönnrotin uudissanojen synnyttäminen oli onnistunutta nimenomaan kasvitieteessä. Kasvikon oppisanoista ehkä yksineljäsosa juurtui pysyvästi suomalaisen kasvitieteen sanastoon. Kirja oli Lönnrotille esityö myöhempä ja laajempaa julkaisua varten. Kasvikon oppisanoja oli aineenmukaisesti järjestetty ja aakkosellinen suomalais-ruotsalais-latinalaisin hakemistoin varustettu kasviluettelo. (Kuukka, Majamaa, Vepsä 2002, 56–61)

Vuosina 1856–62 Lönnrot keräsi suuren, noin 900 kasvia sisältävän Turun yliopistossa nykyisin säilytettävän kasviston. Lönnrotin herbaarion alkuperäisestä suuruudesta ja kunnosta voi tätä nykyä saada vain jonkinlaisen käsityksen, koska se oli vuosikymmeniä kouluherbaariona Kajaanissa. Useimmat Lönnrotin kasveista olivat Sammatista ja sitä lähellä olevilta alueilta kuten Karjalohjalta ja Lohjansaaresta. (Anttila 1985, 434–435).

Lönnrotin kasvio oli yhdistelmä neljästä teoksesta. Tärkein osa, kasvien suku- ja lajiselitykset, on saatu Ruotsissa yleisimmin käytetyn kasvion C. J. Hartmanin *Handbok i Skandinaviens Flora* 7. painoksesta vuodelta 1858. Kuvatessaan kasvien esiintymistä ja leviämistä Suomessa Lönnrot on käyttänyt W. Nylanderin ja Th. Saelanien vasta ilmestynyttä teosta *Herbarium musei Fennici* (1859). Käytännöllisen elämän tarpeita varten on poimittu tietoja kasvien käytöstä taloudessa ja lääkkeiksi teoksista *Svensk Botanic* (1802–1843) ja S. Lilljebladin kirjasta *Svensk Flora* (1816). Lönnrot perehtyi kasvitieteseen perusteellisesti. Hänen omassa kirjastossaan oli kolmisenkymmentä kasviopillista teosta. Lokakuussa 1859 Lönnrot tarjosi kasvioppinsa käsikirjoitusta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, joka otti teoksen julkaistavaksi. Sammalkasvien lajiselityksiä olisivat kustantajan mukaan tarvinneet vain tutkijat ja ne jätettiin painamatta. Teoksen painokseksi sovittiin 750 kappaletta ja tekijän palkkioksi 300 hopearuplaa. Joulukuussa 1860 "*Flora Fennica, Suomen Kasvisto -kokoelma*" tuli painosta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteeri S. G. Elmgren merkitsi päiväkirjaansa 8.12.1860 seuraavaa: "Kirjallisuuden alalla on Lönnrotin Suomen kasvisto erikoisen ilahduttava tapaus. Se tuli tänään kirjakauppaan, ja me (Rabbe, Collan ja minä) menimme tänään Lönnrotin luo antaaksemme hänelle mainitun kirjan loistokansiin sidottuna sekä suomalaisen kirjallisuuden puolesta 300 hopearuplaa palkkioksi. Hän ei aluksi tahtonut ottaa vastaan palkkiota, mutta me pakotimme. Erikoisen tärkeätä on suomen kielen kannalta, että koko

Suomen kasvikunta on nyt ristitty suomalaisin nimin ja että kasvitieteen koko ammattisanasto on suomennettu ilman yhtään poikkeusta. Tätä on pidettävä ensimmäisenä suurena luonnontieteellisenä teoksena, joka on ilmestynyt suomeksi. (Anttila 1985, 435–437)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura onnistui vakuuttamaan sensuuriviranomaiset julkaisun tieteellisyydestä ja vaarattomuudesta. Flora Fennicasta tuli kasvitieteen edelläkävijä, jossa Lönnrot esitteli kaikki Suomesta, Itä-Karjalasta ja Kuolasta siihen mennessä tavatut putkilokasvit ja muutaman suuren levän Carl von Linnén luokituksen mukaisessa järjestyksessä. Apuna tässäkin, kuten monessa muussakin työssä Lönnrotilla oli nurmijärveläinen opettaja Malakias Costiander, jonka heikkonäköisyydestä aiheutui virheitä käsikirjoitukseen. Jokaisesta tuntemastaan kasvilajista Lönnrot kuvasi tieteellisen ja suomenkielisen nimen lisäksi ulkonäön, kasvupaikan, levinneisyyden Suomessa ja kukintakuukaudet. Alan ulkomaisten mallien mukaisesti hän julkaisi lisäksi ohjeita kotitalouksia varten. Lönnrot kertoi, lääkäri kun oli, kuinka kasveja voi hyödyntää hätäravintoaineina tai tautien ehkäisyssä ja parantamisessa, mitkä kasvit soveltuvat huonekaluiksi, mitkä kankaiden värjäykseen, kotieläinten ruokintaan taikka tuholaisien torjuntaan. (Kuukka, Majamaa ja Vepsä 2002, 49–50)

Lönnrotin kielitaito oli erityisen hyvä. Äidinkielensä suomen lisäksi hän hallitsi ruotsin kielen suullisesti ja kirjallisesti. Venäjän kielen, viron, vepsän, vatjan ja saamen lisäksi Lönnrot kykeni selviytymään Kalevalan lähteistä ja kielitieteellisistä ongelmista saksaksi, ranskaksi, norjaksi ja tanskaksi. Opiskelukielensä heprean, kreikan ja latinan Lönnrot hallitsi huomattavan hyvin. Hän käytti myös englanninkielisiä lähteitä tutkimustyössään. Lönnrotin päiväkirjamerkinnot olivat suomenkielisiä, kirjeenvaihdossa vaihtelivat suomi ja ruotsi. Omien sukulaistensa ja poikansa kanssa Lönnrot puhui suomea, mutta vaimon ja tyttärien kotikieli oli ruotsi. (Kuukka, Majamaa, Vepsä 2002, 50)

Lönnrot kannatti luonnonvarojen moninaiskäyttöä, maatalous tarvoitsi tuekseen sivuelinkeinoja, joita metsä tarjosi. Ruukinpatruunat pelkäsivät puun loppuvan Suomesta ja pyrkivät rajoittamaan sahojen perustamista. Lönnrotin mielestä saha toi vaurautta talonpojille, kun talonpoika vaihtoi tukkinsa rahaan. Lönnrotin mielestä kansa tuhlassi puutavaraa myös lämmitykseen ja tervanpoltoon. Suomalaiset olivat Lönnrotin mielestä jossakin mielessä metsän vihollisia. Huolimattomat paimenet ja matkalaiset sytyttivät metsäpaloja, päreitä ja tarvepuuta revittiin puista, joiden latvat jätettiin metsään mätänemään ja tukahduttamaan siten uuden kasvillisuuden. Lönnrot pyrki suojelemaan metsää. Usein sanottu, "Kyllä niitä meidän ajaksemme kestää", Lönnrot tokaisee, että se merkitsee samaa kuin: "Mitä minä muista huolin, kun vain itse elän". "Semmoiset sanat ja semmoinen ajatus tuskin sopii järjettömälle luontokappaleelle, sen vähemmin järjelliselle, kaikesta huolen pitävän Jumalan kuvaksi luodulle ihmiselle", Lönnrot kirjoittaa. "Metsä suojeli kylmiltä tuulilta ja kesällä liialta kuumuudelta. Metsä esti kevättulvia viemästä ruokamultaa korkeilta paikoilta alankoihin. Hirsiä ja muita rakennusaineita voitiin säästää eristämällä asuinhuoneet paremmin kylmyydeltä ja mädättävältä kosteudelta. Päreiden tuhlausta hillitsi naurisöljyn käyttäminen valaistukseen". Lönnrotin mielestä Saksa oli metsänsuojelun esikuvaamaa, siellä ei aitoja rakennettu puusta vaan kivistä ja savesta. (Kuukka, Majamaa, Vepsä 2002, 50–56)

Lönnrot tutustui kasvien käyttöön lääkkeenä jo apteekkioppilaana Hämeenlinnassa 1820–1822 opiskeluaikansa väli-vuosina. Ensimmäisellä vaelluksellaan 1828 hän keräsi kasvien nimiä tehdäkseen levinneisyyden perusteella päätelmiä suomalaisen alkukodin sijainnista. Neljännellä matkallaan vuonna 1833 hän vertaili omenapuu-, tammi- ja pähkinäsanojen levinneisyyttä kasvialueisiin ja teki niiden perusteella päätelmän suomalaisen alkukodin eteläisemmästä sijainnista.

“Suomalaisia nimiä muutamilla kasveilla on liiaksikin, toisilla ei ainoatakaan, aivan kuin sanotaankin hyvällä olevan monta nimeä, pahalla katoavan ainoakin. Niillekin kasveille, joilla ennestään ei ollut nimeä, olen parhaan taitoni mukaan kokenut suomalaisen nimen saada. Siinä piti ottaa lukuun milloin kasvien ulkomuoto, milloin sukulaisuus toisten kasvien kanssa, milloin niiden lääkevoima tai muu hyöty ja käytäntö, milloin kasvanto-paikka ja senkin seitsemän muuta seikkaa. Toistonimiä en tahtonut jättää pois, vaikka kyllä nekin ovat sekavia ja epävakaisia. Yhdellä nimellä välistä osoitetaan monta eri kasvia ja toisen kerran on yhdellä kasvilla monta eri nimeä.”

Keväällä 1866 Lönnrot täydensi kasviota yhdellä Th. Saelanin kanssa, ja uusi painos ilmestyi seuraavan vuoden helmikuussa nimellä Flora Fennica – Suomen Kasvio. Kirjan esipuheessa Lönnrot selvittää viittä uutta kasvisukua ja 52 erityistä lajia, jotka on löydetty.

Toimiessaan Kajaanissa piirilääkärinä Lönnrotin velvollisuus oli viljellä yrtejä ja tehdä raporteissaan selkoa apteekin käyttämistä rohdoksista. Lönnrot ei ole ottanut raporteissaan kantaa loitsuissa mainittuihin tai magiaan perustuviin parannuskeinoihin eikä silloiseen, paljon käytettyyn periaatteeseen, että samankaltaiset tai väriset kasvit parantavat niitä muistuttavia tauteja. Esimerkiksi keltatautia parannettiin keltaisilla kukilla ja keuhkotautia keuhkojäkälällä, koska se muistutti keuhkon rakennetta. Monien kasvien suomalaiset nimet viittasivat sairauden hoitoon. Joskus kasvi ehkä on parantanut kyseistä sairautta, joskus joku muu ominaisuus siinä on antanut mielikuvan parantamisesta, niin kuin ruttojuuri, syyläruoho, alvejuuri ja leinikki. Joskus kasvin nimi on johdettu latinalaisesta tai ruotsalaisesta nimestä, joka on saatettu alun perin antaa vastaavin perustein. (Kuukka, Majamaa, Vepsä 2002, 57–58)

Seuraavassa on poimintoja Lönnrotin kasvistosta kasvien hyötykäytöstä.

Sudenmarja (*Paris quadrifloia*):

Kasvi tuoreena nautittuna ulostaa, sama voima on sillä kuivana ja pienennettynä, kun jotain lämmintä sen päälle juodaan. On käytetty vävähtelemisiä ja hinkua vasten. Marjoja murskattuina on kiitetty hyväksi lääkkeeksi, marjamehua pyyhkäistynä silmiin vuodossa.

Vanamo (*Linnea borealis*):

Kiitetään hyväksi luiden kolotustaudeissa, jäsentaukeissa, juoksiaisessa teevetenä nautittuna taikka ulkopuolisesti hauteina maidon kanssa yhteensurvottuna. Myös pöhötyksissä samoin käytettynä.

Koirankieli (*Synoglossum officinale*):

Käytettiin muinen yskän, verijuoksun, punataudin, silmäkipuun ja moneen muun lääkkeeksi sekä juuri- että varsi-lehtinensä. Muutamat arvelevat sitä vähin vaaralliseksi runsaammin nautittuna. Hiirten sanotaan kammoavan paikkoja, joissa tämän kasvin lehtiä ja siemeniä pidetään. Syöpäläisiä sen myös pitäisi päästä hävittämään.

Hulluruoho (*Datura Stramonium*):

Avullinen sisällisesti hermotaudeissa, luuvalossa, kolotusvaivoissa, päävioissa, rampauksissa, kasvon kolottajassa, virmassa, vesikauhussa, hinkuyskässä ja muissa sakokeittona tai viinarohtona; ulkonaisesti hauteena perätaudeissa, rauhaiskovettumissa, maitopaikoissa; lehdet tupakkana poltettuna hengenahdistajassa ja muissa rintavioissa. On kovin myrkyllinen kasvi ja vaarallinen tuntemattoman käyttää. Oksesuola viinin ja potaskan kanssa paras apu myrkytyksissä.

Isompi silmäruoho (*Euphrasia officinalis*):

Puserrettuna mehua käytettiin ennen moninaisten silmävikain paranteeksi. Myös nautittiin sitä sisällisestikin viinissä lioitettuna lääkeviinanana, tai vedessä teenä ei ainoasti silmäkipuisiin, vaan keltatautiinkin. Maku on sillä vähän kitkerä, jumova.

Ulpukka (*Nuphar luteum*):

Sikain sanotaan siemennöityvän ulpukanjuuria runsaimmin syötyänsä ja hedelmistä kokonaan kuolevan. Keittämällä juuret kuitenkin paranevat ja taitaa katovuosina leiväksi käyttää. Sirkat pakenevat juurien savua ja torakat häviävät niistä pienenenettynä ja maitoon sekoitettuna. Kalat mielellään asuskelevat ulpukan leveitten lehtien suojassa.

Aho-orvokki (*Viola canina*):

Kukista taidetaan valmistaa viola-siirappia, kun terälehdet liotetaan vedessä, keitetään ja sokuria pannaan sekaan. On hyödyllistä lapsillen yskässä. Sienen aikana jälättyvä maito sanotaan paranevan aho-orvokin läpi siilattuna.

Kotipihlaja (*Sorbus augubaria*):

Marjat helpottavia kivitaudissa ja vesi-ummessa: syödään kymmenen t. useampi kerran kahdesti päivässä, pidempi aikaa. Marjat etenkin vilunpanemat, antavat hyöästi paloviinaa, marjamehu siiteriä ja etikkaa. Sikoja taidetaan lihottaa pihlajanmarjoilla. Niillä pyydystetään myöskin laulintuja. Puu kasvaa kauniita, varjoisia lehtokujia. Taiteetaan ympätä. On lujaa, kelpaava kaikenlaisiin puukalutöihin. Kasvatetaan marjoista. Lokakuussa marjapaikkoihin ja mustaan multaun kylvettynä. (Suomen Kasvisto – Flora Fennica. Helsinki 1860. Suomen Kasvisto luontais-järjestössä. Esimerkkejä kasvien käyttötavoista, Kuukka, Maja-maa, Vepsä 2002, 59–61)

Lönnrot virsirunoilijana

Lönnrot oli itse hartaasti uskovainen ja hänelle virsirunous oli tärkeää.

Ruotsi-Suomen suuroaltakaudella vuonna 1695 vahvistettiin käyttöön 413 virttä sisältävä uusi korjailtu virsikirja. Kuitenkin pian tämän jälkeen julkaistiin määräys, että suomalainen virsikirja olisi mahdollisimman pian uudistettava. Suomalainen virsikirja oli korjauksen ja täydennyksen tarpeessa

selkeämmin kuin ruotsalainen. Seuraavassa suomalaisessa virsikirjassa, joka julkaistiin vuonna 1700, oli 63 uutta virttä ja vuoden 1701 virsikirjassa 51 uutta virttä. Virsien lukumäärä tuli tällöin samaksi kuin emämaan virsikirjan. Tämä ns. Vanha virsikirja, pysyi käytössä reilusti yli sata vuotta. Yhä uudet, lähes muuttumattomat painokset eivät juurikaan herättäneet arvosteluja eivätkä muutosesityksiäkään. Vielä seitsemisen vuosikymmentä sen jälkeen, kun Vanhan virsikirjan heikkoudet oli kirkossa tunnustettu, se pysyi käytössä uuden, paremman ja yleisesti hyväksytyyn puuttuessa. Virsikirjan virret olivat kömpelöjä ja sisältö oli epätasainen; useita kirkollisia tilaisuuksia varten ei ollut ainuttakaan virttä. Kastevirsiä oli vain yksi, mutta ruokavirsiä kokonaista kahdeksan. Virsien kieli oli kömpelöä ja karkeata. Vanhan virsikirjan katkotut sanat ja ontuva poljento taas olivat saavuttaneet kansan suussa hyväksynnän. Uskonopin kannalta katsoen ei Vanhaa virsikirjaa kohtaan liene ollut muistuttamista. Vanha virsikirja oli oikeaoppisuuden monumentti. (Anttila 1985, 103; Niemi 1954, 7)

Protestanttisissa maissa syntyi 1800-luvun alussa pyrkimyksiä virsikirjojen uudistamiseen. Autonomisessa Suomesakin asetettiin 1817 uskonpuhdistuksen 300-vuotisjuhlaa valmisteltaessa arkkipiispa Jakob Tengströmin aloitteesta komitea, jonka tuli modernisoida ja korjata ajanmukaiseen asuun suomalainen virsikirja. Monien mutkien jälkeen Uusia virsiä ilmestyi painosta 1836. Siinä oli peräti 752 virttä, joista noin kolmannes oli alkuperäisiä Vanhasta virsikirjasta, kolmannes vanhoista virsistä korjattuja ja kolmannes suomennettuja tai mukailtuja virsiä lähinnä vuoden 1819 ruotsalaisesta virsikirjasta. Uusissa virsissä kömpelöimmät sanontatavat ja vertaukset on korjattu, liikoja tavuja ei säikeissä ole ja loppusoinnut ovat tyydyttäviä. Virsien sisältöön oli valistusaika antanut innotoman ja laimean leimansa. Uusia virsiä kirja otettiin vastaan epäluuloisesti, koska vanhaan tottunut kansa ei hyväksynyt uusia tuulia hartauden harjoittamiseen.

Lönnrot julkaisi *Litteraturbladin* numerossa kahdeksan laajan artikkelin virsirunoudesta. Hän kuvaili aluksi saksalaisista, ruotsalaista ja suomalaista virsirunoutta, selvitti virsien alkuperää ja lopuksi tarkasteli yksityiskohtaisesti käytössä olevaa Uusia virsiä -kirjaa. Lönnrot osoitti, että virsikirjakieli oli virheellistä ja sanat pahasti katkottuja, lisäksi virsikirja sisälsi runsaasti väärynymärrystä aiheuttavia ja karkeudessaan uskonnollista tunnettakin loukkaavia kohtia. Lönnrotin mielestä Vanhan virsikirjan 413 virrestä oli tuskin neljäsosa sellaista, että niitä olisi voitu käyttää uskonnollisissa tilaisuuksissa hengellisyyden rakentamiseksi. Lönnrot ehdottikin, että ne vasta kielellisesti korjattuina otettaisiin virsikirjoihin ja että loput korvattaisiin osaksi vuoden 1836 virsikirjasta valikoiduilla virsillä, osaksi uusilla myöhemmin runoiltavilla virsillä. Lönnrotille oli tyypillistä että hän otti Vanhan virsikirjan ikään kuin pohjaksi uudistukselle. Lönnrot otti mallia Viron uudistuksesta. Kun suomenkielen käyttö maassamme yleistyi ja runomuodotkin alkoivat olla tunnettuja, oli virsirunoilijoillakin suuremmat mahdollisuudet saada aikaan kelvollisia virsiä. Lönnrot esitti A. Knappin teosta *Eine Sammlung geistlicher Lieder* mukailleen, että "virsikirjan tuli sekä sisällöltään että muodoltaan noudattaa tunnollisesti Raamatun perustotuuksia ja yksinkertaisen ytimekästä sanontaa ja välttää tulkintoja, jotka kuuluivat yksityisille laškoille". Lönnrotin mukaan "virsien tuli tulkita välitöntä tunnetta ja ilmaista yksinkertaista kauneutta, mutta niiden oli samalla kartettava maallisen runouden lennokkuutta ja konstikkuutta samoin kuin arkisuutta, liikaa tuttavallisuutta ja äitelyyttä, mikä oli tunnusomaista eräille hengellisille lauluille; Suloinen Jeesukseksi, Pienoin karitsani jne". Lönnrotin mukaan "hyvän virren piti olla lyhyt ja ytimekäs, ja kunkin sen säkeistön, varsinkin viimeisen täytyi muodostaa oma puoli-itseenäinen kokonaisuutensa. Tarpeetonta oli myös tunkea mukaan liian monia säveliä: kymmenen hyvää ja tunnettua säveltä oli parempi kuin sata vaikeasti laulettavaa". "Oli tärkeätä ottaa selville, mitkä virsisävelmät Suo-

men kansa todella oli omaksunut”, sillä “Vanhassa virsikirjassa oli useita virsiä, joilla enimmäntensä joku lukkari joskus konstaili”. Lönnrotin mielestä oli tärkeää, että maineikkaat runoilijat perehtyivät vanhaan kansanrunouteen, vaikkei sen mitalle sepitettykään virsiä, se kehitti kuitenkin rytmitajua ja runollista vaistoa. (Litteraturblad 1847:8, Lönnrot valitut teokset IV, 493–507; Anttila 1985, 103–105; Niemi 1954, 40–41)

Lönnrot siirtyi suomenkielen ja kirjallisuuden professorin virasta eläkkeelle 60-vuotiaana erivapaudella jo vuonna 1862. Eläkeläisenä hän asui perheineen pääasiassa Sammatissa, ensin Nikun talossa vuoteen 1876 ja sitten ostamassaan Lammin talossa kuolemaansa saakka 1884 (Arjas 2001, 14–15). Vaikka Lönnrot eli eläkepäivinänsä eristynyttä elämää, hänen arkipäivänsä olivat työn täyteisiä. Koko elämänsä hän noudatti protestanttista työmoraalia työskennellen säännöllisesti ja suunnitelmallisesti kuolemaansa saakka. Ikään kuin sivutyönään hän julkaisi Kalevalan lyhennetyn laitoksen ja saattoi loppuun suuren sanakirjatyönsä, Suomalais-Ruotsalaisen Sanakirjan (1866–1880). Työläin urakka oli kuitenkin työskentely suomalaisen virsikirjauudistuksen parissa. Jo vuonna 1817 oli arkkipiispa Jakob Tengströmin aloitteesta asetettu komitea valmis-telemaan virsikirjaa, mutta ensimmäinen ehdotus, Uusia Virsiä, kirkossa ja kotona weisattavia -teos valmistui monien kiistojen jälkeen vasta vuonna 1836, eikä Lönnrot ollut siihen lainkaan tyytyväinen. (Kallio 2002, 192–193).

Työtä jatkamaan vuonna 1853 asetetun niin kutsutun Runebergin komitean tueksi asetettiin kymmenen vuotta myöhemmin, 1863, suomenkielinen jaosto, jonka puheenjohtajaksi valittiin Lönnrot. Tähän komiteaan kuuluivat muun muassa August Ahlqvist ja Ilmajoen kappalainen Karl Gustaf von Essen, herännäinen ja romantikko. Lönnrotinkin johtamassa jaostossa mielipiteet ja taidotkin menivät pahasti ristiin, joten työ ei tahtonut sujua, huolimatta siitä, että Lönnrot oli hyvä sovittelija. Suuri merkitys työn valmistumiselle oli sillä että Lönnrot itse teki suurimman osan perustyöstä. Hän kirjoitti it-

se uusia virsiä, käänsi vanhoja uudelleen ja korjaili muiden luonnostelemien virsien kieltä ja sisältöä. Työn monitahoisuutta ja vaikeutta osoittaa sekin, että komitea julkaisi toimintansa aikana kolme erilaista virsikokoelmaa ja sai työnsä valmiiksi lopulta vuonna 1886, siis Lönnrotin kuoleman jälkeen. Nämä kolme virsikokoelmaa olivat: Uusi Suomalainen Virsikirja Nuottien Kanssa, Komitean ehdottama (1867) Uusi Suomalainen Virsikirja, Komitean toinen ehdotus (1871) ja Suomalaisen Virsikirjan Ehdotus. Kirkolliskokouksen Walitsemman komitean tekemä (1880). (Karkama 2001, 328–329; 377)

Lönnrot julkaisi itse kirjoittamiaan virsiä, käännöksiä ja korjauksia erillisissä vihkoissa ja lehdissä, etenkin turkulaisessa Tähdessä. Virsikirjatyön tärkeyttä kansalle ja maan johdolle osoittaa se, että jokaista komitean ehdotusta kommentoitiin vilkkaasti ja se johti usein kiihkeäänkin erimielisyyteen. Vuoden 1836 ehdotuksen jälkeen oli julkaistu useita yksityisten kirjoittajien virsikirjoja, jotka asettivat virallisen ehdotuksen valinnat ja virsien laadun kyseenalaiseksi. (Niemi 1954, 21–22). Virsikirjan merkitystä korostaa se, että virsikirja ei ollut 1800-luvulla käytössä vain jumalanpalveluksissa, vaan sitä käytettiin erilaisissa rukous- ja hartaustilaisuuksissa sekä jokapäiväisessä elämässä kansan runokirjana. (Niemi 1954, 25). Virsillä oli suomalaisille voimakas kansallinen merkitys mitä todistaa se, että kiistoihin ja keskusteluihin osallistui työn eri vaiheissa huomattava osa maan sivistyneistön kärkivaikuttajista. Esimerkiksi Snellman ehdotti vuonna 1839, että järjestettäisiin hengellisten virsien kirjoituskilpailu runoilijoiden kesken. Kilpailua ei syntynyt, mutta Snellman uudisti ehdotuksensa Saimassa vuonna 1845. (Niemi 1954, 51–52)

Autonomian aikana Suomessa tapahtui aikaisempiin vuosisatoihin verrattuna huomattava kansallisen kulttuurin muutos. Kansalliset ja kulttuuriset sekä uskonnolliset muutokset ja niiden aiheuttamat paineet vaativat myös virsikirjan muuttamista. Jo Jakob Tengströmin komiteassa tehtiin ehdotus, että virsistä tulisi poistaa oikeaoppisuuden aikoihin niihin liitetty

“tuomion henki ja pahan vallan korostus sekä eskatologisuus”. Myös virsien kieltä pidettiin vanhentuneena, olihan suomi kielenä kehittynyt sitten oikeaoppisuuden ajan. Kirkon piirissä vallitsi virsikirjakysymyksessä sekaannus, sillä heränneet ja muut uskonnolliset suunnat sekä kirkko olivat virsikirjauudistuksestakin aivan eri linjoilla. Uudistusvaatimukset eivät suuntautuneet vain oikeaoppisuutta vaan myös hyödyn aikakauden mukanaan tuomaa hyötyajattelua ja rationalismia sekä kirkon omaksumaa neologista oppia vastaan. Kirkko, romantikot, uushumanismit ja heränneet olivat yksimielisiä uudistuksen tarpeellisuudesta, mutta perustelut ja tavoitteet poikkesivat huomattavasti toisistaan.

Heränneet ja romantikot olivat pääosin yhtä mieltä, sillä molemmat tahtoivat puhdasoppisen tapauskonnollisuuden ja valistusajan järkivoittoisen jumalanpalveluksen tilalle enemmän emootioon vetoavia muotoja ja lisäksi vaadittiin virreltä sisällöllistä, persoonallista tunnetta hartauden herättämiseksi. Mutta herännäisyysliikkeen kanta oli virsien kielen osalta vanhakantainen ja edellytti kielen säilyttämistä ennallaan. Kansallisesti ja uushumanistisesti ajattelevat taas toivovat, että virsikirja palvelisi nimenomaan kansallisen kulttuurin asiaa. Virsikirjan tehtävä ei kansalliselta kannalta katsoen voinut rajoittua vain yksilön uskonnollisten tunteiden ilmaiseamiseen ja uskonopin levittämiseen. Virsikirjaa pidettiin uushumanistien piirissä pikemminkin kulttuuriesineenä, runoteoksena, joka vahvoistaisi kansakunnan yhteenkuuluvaisuutta ja yhteistunnetta. Virsikirjan uudistamista koskeissa keskusteluissa erottuivat siis samat suunnat kuin 1800-luvun kulttuurisissa keskusteluissa muutenkin. Lönnrot joutui virsikirjakomiteatyössä kuten monessa muussakin sovittelijan asemaan eri osapuolten välillä. (Karkama 2001, 327–330)

Kansanmies Lönnrot halusi virsikirjasta koko kansan kirjan, siksi komitea ei saanut olla pelkästään sivistyneistön aatteellinen väline valistettaessa kansaa. Virsikirja ei myöskään saanut edustaa vain yhden osapuolen käsityksiä siitä, mikä

sen tehtävä oli. Lönnrot korosti kansan tuntemusten tärkeyttä. Hän peräsi "henkilökohtaisesti kansan mielipidettä virsistä, luki ja lauloi niitä kansan miehille ja kuunteli heidän huomautuksiaan". Hän luki "vaimolleen ja hurskailla ihmisillä kylässä korjatut ja tekemänsä virtensä ja lauloi kanteleen säestyksellä perheelleen ja tuttavilleen niitä". (Niemi 1954, 128–129)

Kirjallisessa Kuukausilehdessä (3/1869) Lönnrot kertoo yhteistoiminnastaan virsirunoilijana vihtiläisen opettajan Jakob Ahlmanin kanssa: "Vihdin pitäjän lasten-opettaja Jakob Ahlman on vanha, lähes 70-vuotinen ukko, itsestään oppinut ei ainoastaan kirjoittamaan vaan myös ruotsin ja viron kieltä ymmärtämään. Tämä oppi ei suinkaan ole vähäksi arvottavaa, mutta paljon oppineempi hän on kuitenkin Jumalan sanassa, jota näyttää yli kaiken rakastavan ja harrastavan. Raamatun ja virsikirjan hän ulkoakin tuntee niin, että kun jotain niistä on puheena, hän kohta tietää nimittää paikan missä se niissä tavataan, usein missä värssyssäkin se löytyy". (VT 4, 520). Opettaja Ahlman auttoi Lönnrotia etsimään uudesta virsikirjaehdotuksesta ne virret, joita hän piti kansanmiehenä parhaimpina. Vanhan opettajan asiantuntemus oli Lönnrotille myös avuksi hänen perustellessaan kantojaan komiteassa. "Ahlmanista Lönnrot löysi kansan todellisen edustajan, sivistyneen ja valistuneen luterilaisen, jonka uskonnolliset käsitykset hän saattoi hyväksyä huolimatta siitä, etteivät ne aina noudattaneet hänen omia mielipiteitään." Komiteassa Lönnrot ajautui törmäyskurssille Karl Gustaf von Essenin kanssa. Komitea jakaantui kahteen ryhmittymään, joista toinen kannatti radikaaleja ja toinen maltillisempia uudistuksia. Von Essen, joka nyt edusti radikaalimpaa linjaa, oli jo vuonna 1862 kysellyt "onko korjaukset suoritettava juuri yksikertaisemman mielipiteen mukaan ja eikö suuren, mutta ymmärtämättömän joukon rinnalla pienemmällä joukolla, so. sivistyneillä, ollut mitään sananvaltaa ja oikeuksia kirkollisissa asioissa ja eikö sen tarpeita ja vaatimuksia ollut lainkaan otettava huomioon". Von Essen halusi

muuttaa virsikirjan sekä muodon että sisällön radikaalisti niin, että se vastaisi pikemminkin sivistyneistön uskonnollisia vakaumuksia ja maan tulevaisuuden näkymiä. Ilmeisesti virsikirjan oli hänen mukaansa toimittava eräänlaisena oppikirjana ja oppaana kasvatettaessa kansaa oikeaan elämään. (Nieminen 1954, 127)

Lönnrot taas ajatteli kansan elämän ja ajattelutavan tuntemuksensa pohjalta, etteivät kovin radikaalit uudistukset olleet suotavia ja ettei sivistyneistön tahdon mukaan laadittu virsikirja voi saavuttaa sitä elämän ytimeen menevää asemaa kansan keskuudessa, jonka se aikojen kuluessa oli saanut. Virsikirjatyössään Lönnrot jatkoi sekä valistushenkistä että sivistyksellistä työtään, mikä samalla merkitsi asettumista välimieheksi sivistyneistön ja kansan piireissä esiintyvien erilaisten aatteiden välille. Samalla se merkitsi myös myönnötyksiä valistuksen hengelle ja kansan hellimälle Vanhan virsikirjan virsille.

Hannes Sihvo on kirjoituksissaan "Virsisepä Lönnrot" (1984) esittänyt ajatuksen, että "Kantelettaren runojen ja Lönnrotin kirjoittamien virsien välillä vallitsee sukulaisuussuhde ja Lönnrot virsikirjaa suunnitellessaan kävi saman prosessin kuin Kanteletarta koostaessaan". Sihvo esittää myös ajatuksen, että "Kantelettaren runot ovat saattaneet vaikuttaa virsirunouteen ja että vaikutussuhde on voinut olla päinvastainenkin: Vanha virsikirja on voinut olla alitajuisesti Lönnrotin mielessä Kanteletarta suunniteltaessa." Sihvon mukaan Lönnrotin maailmankuvassa vaikuttavat kaiken aikaa sekä valistuksen ajan rationalismi että luterilainen uskontunnustus että romantiikan ajan kansanrunouden ihailu. Uushumanismin läpikutkema, idealisoitu suomalainen pakanuus tekee toistuvasti tietä niin Kalevalassa kuin Kantelettaressa kristinuskolle. Lönnrotin elämän loppuvuosina kirjaimellisesti Väinämöisen virret muuttuivat omalla kanteleella soitetuiksi aamuvirsiksi. (Sihvo 1984, 100–101)

Lönnrot virsiehdotuksiin liittämissään selityksissä harvoin viittaa virsien sisältöön. Ilmeisesti hän katsoikin tehtävänsä rajoittuvan vain runo- ja kieliasun korjaamiseen. Varsinainen valistusaika oli tietenkin jo 1860-luvulla ohitse, mutta Turun yliopiston viimeisissä kasvateissa joihin Lönnrotkin osin lukeutui, elivät tietenkin sen ajan katsomustavat edelleen. Tämän vaikutusta on, että Lönnrot korjaustyössään on vähentänyt ja lieventänyt Vanhan virsikirjan pelottavia helvetin kuvauksia ja paholaisten nimityksiä, pyrkinyt vetoamaan järkeen rangaistusuhan asemesta. Sanonnoissa hän suosi yksikertaisuutta, selkeyttä, vieläpä jokapäiväisyyttä, mutta ei viljellyt karkeuksia. Vielä tätäkin selvemmin herännäisyys- ja evankelissuuntien synnyttämä uskonelämän syventyminen, vaikei Lönnrotia voikaan pitää pietistinä eikä myöskään evankelisena. Lönnrotin parhaissa virsissä on yhteisenä piirteenä sydämellisyys ja lapsellinen luottamus, mitä sävyä ani harvoin tapasi Vanhasta virsikirjasta. Näistä Lönnrotin ehdotuksista nykyisessä virsikirjassamme on kaksi ehkä kauneinta ja lauletuinta virttä Autuas ken elämänsä uskoو huomaa Jumalan (384) ja Jeesus ilo elämäni (355). Edellinen näistä on herrnhutilaista alkuperää, ja siitä suomennettua arkkivirttä on käytetty erikoisesti ns. "rukoilevaisten" piireissä. (Anttila 1985, 510–514)

Kun Uuden virsikirjan laatijat helmikuun puolessa välissä 1868 jättivät työnsä arvoasteltavaksi, arvelivat optimistisimmat työn päättäneeksi. Helsingfors Dagbladissa arvioitiin "suomalaisen runouden alalla nyt suoritettua työtä niin merkittäväksi, että vain Kalevalan ilmestyminen oli sen veroinen". Arkkipiispa Bergenheim haki senaatin käyttövaroista Lönnrotille 6000 markan ylimääräistä palkkiota. Senaatti päätti 4000 markan palkkiosta ja myönsi Lönnrotille Pyhän Annan toisen luokan ritarimerkin. Lönnrot päätti kieltäytyä ottamasta sitä vastaan: "Olihan hänestä työ ollut hauskaa ja samalla vastiketta valtion myöntämästä eläkkeestä". Aikaisemmin hän oli kieltäytynyt ottamasta korvausta edes virsikirjan korjausluvusta,

“Sillä sen verran ja enemmänkin pitäisi minun yhteiseksi hyväksi tehdä, etten aivan tyhjään olisi pensiooniani syömään, kun minulla ei ole mitään varsinaista määrättyä työtä sen edestä tehtävänä”. Painostuksen jälkeen Lönnrot kuitenkin otti korvauksen vastaan ja siirsi rahat heti tyttäriensä tileille.

Lönnrot arveli Uuden suomalaisen virsikirjan vielä joutuvan moneen koetukseen. Eräät julkisuudessa esiintyneet arvostelut osoittivat, että Vanhalla virsikirjalla oli edelleen kannattajia ja että komitea tulisi tarvitsemaan runsaasti uusia virsiä kritiikin kohteeksi joutuneiden tilalle. Virsien sepittäminen jatkui seuraavina vuosina entiseen tahtiin. Keväällä 1869 ilmestyi vihkonen Viisikymmentä virttä, keväällä 1870 Viisikolmatta virttä ja samana syksynä Kuusikolmatta haluttua virttä.

Koska virsikomitean toista ehdotusta ei ollut julkaistu eikä Lönnrot muutenkaan ollut siihen tyytyväinen, hän toimitti siitä korjatun yleisöpainoksen Suomalainen virsikirja väliaikaiseksi tarpeeksi (1872). Hän oli korvannut kolmisenkymmentä heikkoa virttä vanhoista arkki-virsistä uusituilla virsillä. Eräitä virsiä on palautettu Vanhan virsikirjan muotoon. Lönnrot oli järjestänyt virret ryhmiksi samaan tapaan kuin Vanhassa virsikirjassa, jotta niitä voisi käyttää rinnakkain. Tällaisenaan se jäi Suomen kristikansan käsiin ja odottamaan vuonna 1876 kokoontuvan kirkolliskokouksen päätöstä. (Niemi 1954, 143–144)

Kesäkuun ensimmäisenä päivänä 1876 kokoontui Suomen ensimmäinen kirkolliskokous, jonka asialistaan kuului mm. päätöksenteko Uudesta virsikirjasta. Lönnrot pääsi kirkolliskokoukseen Raaseporin läntisen rovastikunnan maallikkosedustajana. Hänet valittiin tarkastusvaliokuntaan, jonka tuli arvioida komitean ehdotusta ja lisäksi hän joutui valiokunnan puheenjohtajana allekirjoittamaan lausunnon omasta työstään. Kirkkolain mukaan virsikirjakomitean piti olla kirkolliskokouksen asettama. Koska vuoden 1863 virsikirjakomitea ei tietenkään ollut tällainen, ei sen työtä voitu muodollisesti hy-

väksyä. Täten hyväksymisen eteen syntyi ongelmia. Kirkolliskokous tulkitsi hämärää johtosäätöä siten, että se voi tehdä lopullisen päätöksen Uudesta virsikirjasta vasta saatuaan papiston ja seurakuntien lausunnot. Papiston mielipidettä oli tiedusteltu, ei seurakuntien, joten Uuden virsikirjan hyväksyminen ei tullut kysymykseen, ainoastaan sen arvioiminen ja uuden virsikirjakomitean asettaminen. Lönnrotin puheenjohtolalla toimiva valiokunta ehdotti asetettavaksi uuden viisihenkirisen virsikirjakomitean, jonka työn pohjaksi määrättäisiin Lönnrotin "Virsiokirja väliaikaiseksi tarpeeksi" ja edellisen komitean toinen ehdotus. Käsiteltäessä tätä lausuntoa eräät maallikkoedustajat puolustivat edelleen Vanhaa Virsiokirjaa. Ahlqvist kieltäytyi uuden komitean jäsenyydestä ja samoin teki Lönnrot. Uuteen komiteaan valittiin dosentti Julius Krohn, jota oli ehdotettu jo vuoden 1863 komiteaan, kappalainen A. O. Törnudd, rovasti E. J. Andelin, maisteri E. Avellan ja kirkkoherra V. Sarlin sekä varalle kunnallisneuvos A. Meuran ja rovasti A. Varelius. Komitean enemmistö oli uudistuksen kannalla, vieläpä useat rohkeammin kuin Lönnrot, mutta virsirunouteen pystyi ainoastaan Julius Krohn. Lönnrotin esitöiden sekä Julius Krohnin ahkeruuden ja ripeyden ansiosta uuden komitean ehdotus ilmestyi painosta jo 1880. Virsiaineksensa ja sisällyksensä puolesta tämä poikkesi oikeastaan vain näennäisesti "Väliaikaisesta virsiokirjasta": viitisenkymmentä heikollaista toisintovirttä, joita Lönnrotkin oli ottanut mukaan vain vaihtoehdoksi, oli jätetty pois ja sijalle oli otettu 20 Lönnrotin suomentamaa virttä Collianderin valikoimasta. (Niemi 1954, 158)

Juuri ennen kuin Krohnin komitean Uusi suomalainen virsikirja -ehdotus (1880) oli ilmestynyt, kustantaja kehotti Lönnrotia julkaisemaan vuoden 1872 virsikirjan uutena painoksena. Lönnrot julkaisi virsikirjansa uuden korjatun ja neliäänisillä nuoteilla varustetun laitoksen Väliaikaisen suomalaisen virsikirjan (1883). Ensimmäiseen painokseen verrattuna se ei sisältänyt juurikaan uusia virsiä. Virsiä oli nyt tasan 500, joista

413 on järjestetty vanhan virsikirjan mukaisesti ja muut virsikirjan loppuun. Virsikirjassa oli tarkka luettelo virsien alkupe-
räisistä tekijöistä, suomentajista ja korjaajista. "Omaksi osuu-
dekseen Lönnrot laski 136 alkuperäistä, suomennosta tai mu-
kaelmaa, mikä on pikemminkin liian pieni kuin suuri arvio."
(Anttila 1985, 520–521)

Vaikkei Lönnrot virsikirjansa toisen painoksen ilmestymis-
sen jälkeen elänyt vuottakaan, ehti hän edelleenkin kehittää
ehdotustansa. Hän teki J. Krohnin komitean virsikirjan ehdo-
tusten perusteella Väliaikaiseen virsikirjaansa ne korjaukset,
joita piti tarpeellisena. Muutokset koskivat lähes kolmea sataa
virttä. Ne julkaistiin pian Lönnrotin kuoleman jälkeen G. Jo-
hanssonin vihkona "Elias Lönnrotin viimeiset korjaukset Väli-
aikaiseen virsikirjaan" (1884). (Niemi 1954, 160)

Nykyisin käytössä oleva Suomen evankelis-luterilaisen
kirkon virsikirja on hyväksytty kirkolliskokouksessa 1986.
Nykyistä edellisessä virsikirjassamme oli Lönnrotin omia vir-
siä viisi, suomentamia noin 50, korjaamia ja mukaelmia noin
60. Nämä Lönnrotin virret jakaantuivat melko tasaisesti kaut-
ta koko virsikirjan. Lönnrotin omia virsirunoja ei voida ehkä
asettaa virsikirjan parhaiden tuotteiden rinnalle. Hänen omat
virtensä eivät ehkä yllä Lutherin, Haquin, Spegelin, Runeber-
gin ja Stenbäckin virsirunojen tasolle. "Helppotajuisuus, vilpi-
tön hartaus ja sanonnan koruton vakuuttavuus kohottavat
kuitenkin Lönnrotin virret varmasti keskitasolle." (Niemi
1954, 160–161)

Lönnrotin viimeisellä virrellä Oi Herra Kaikkivaltias (460)
on tavallaan myöskin vertauskuvallinen merkitys; se on virsi-
kirjamme ainoa kouluvirsi. Lönnrot on yleensä moneen ker-
taan muokannut virsiä; tämä virsi on ilmeisen helposti saanut
lähes lopullisen asunsa. Se on ensimmäisen kerran julkaistu
komitean ehdotuksessa (1871) ja seipitetty jo 1860-luvun lo-
pussa, jolloin Lönnrot oli perustamassa kansankoulua syn-
nyinseudulleen. Virren nimenä olikin ensin Opistoa avattaes-

sa. Siitä huokuu koruton kiitollisuus terveestä sielusta ja raittiista ruumiista ja harras pyrkimys käyttää näitä lahjoja aina uskollisesti kristillisissä avuissa, tiedoissa ja tavoissa, rauhasa ja rakkaudessa.

Yleisvaikutelma Lönnrotin virsirunoudesta on suunnaton määrä pikku näpertelyä, korjausta ja korjauksen korjausta. Vuosien kuluessa kansanmies Lönnrotin työ palasi yhä lähemmäksi Vanhaa virsikirjaa. Virsikirjatyötä tarkasteltaessa kaikessa työssä leimaa-antavaa on hänen tavaton hartautensa, vaatimattomuutensa ja epäitsekkyytensä. Lönnrot oli aina valmis korjaamaan. Hänessä ei ole hiventäkään siitä itsetietoisuudesta, jolla esimerkiksi Runeberg ja Stenbäck puolustivat ruotsalaisia virsiehdotuksiaan. Lönnrot suoritti toisten työ-osuuksia ja väheksyi omia aikaansaannoksiaan. Hänen viimeisimpien vuosien virsiehdotusten monissa kohdin todettavaa huonontumista ei aiheuttanut runoilijan vuosien paino, kuten olettaisi, vaan tietoinen pyrkimys tinkiä runomitan ja kielen moitteettomuudesta, jottei virsikirjan hartaimpien ja yksinkertaisimpien kansanmiesten ja -naisten uskonnollinen tunne loukkaantuisi. Vaikka vuoden 1866 kirkolliskokouksen päätös muodollisesti näytti mitätöineen Lönnrotin virsikirjatyön, Lönnrotin työ elää sittenkin edelleenkin nykyisen virsikirjan valta-aineksena, vieläpä enimmäkseen ilman tekijän nimeä. Kalevalan, Kantelettaren ja Suuren sanakirjan jälkeen Lönnrotin osuus uuden virsikirjan aikaansaannissa on hänen neljäs elämäntyönsä (Anttila 1985, 525).

Lähdeluettelo

- Anttila, A. 1985. *Elias Lönnrot elämä ja toiminta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 417:Helsinki.*
- Arjas, T. 2001. *Sammatin Lammi – Lönnrotin vanhuudenkoti. Suomalainen kulttuurilehti Hiidenkivi nro 6, 2001. Suomen kotiseutuliitto. Forssan kirjapaino: Forssa*
- Arjatsalo, A. Lönnrot 1984. *Kustannusliike Gummerus: Jyväskylä.*

- Härö, S. A. 1989. *Lääkärin koulutus Lönnrotin toiminnan taustana. Hippokrates. Suomen Lääketieteen Historian Seuran vuosikirja 6. vuosikerta 1989. Suomen Lääketieteen Historian Seura – Finland Medicin Historiska Sällskap. Yliopistopaino: Helsinki – Helsingfors.*
- Kallio, V. (toim) 2002. *Sammatti – Elias Lönnrotin kotipitäjä. Sammatin historian tuki ry. Otava: Helsinki.*
- Karkama, P. 2001. *Elias Lönnrot ja ajan aatteet. Kansakunnan asialla. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki*
- Karkama, P. 2002. *Lönnrot ja kansalliskirjallisuus. Bibliofilos, kirjan ystävän lehti 60 vuotta 2/2002. Bibliofiilinen seura ry. Edita Prima Oy: Helsinki.*
- Kuukka, V., Majamaa, R. & Vepsä, H. 2002 *Elias Lönnrot taitaja, tarkkailija, tiedemies. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 837. Karisto Oy: Hämeenlinna.*
- Laaksonen, P. (toim) 1984. *Lönnrotin aika. Kalevalaseuran vuosikirja 64. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Pieksämäki.*
- Laaksonen, P. & Kallio, R. 2002. *Elias Lönnrot ja Sammatti. Sammatti Elias Lönnrotin kotipitäjä. Sammatin Historian Tuki ry. Otava: Keuruu.*
- Lönnrot, E. *Om Finnarnes Maagiska Medicin. Finska Läkäre Sällskaps Handlingar. 1841–1843: I:199–244.*
- Lönnrot, E. 1860. *Suomen kasvisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 24. osa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino: Helsinki.*
- Lönnrot, E. (toim.) 1880. *Suomen kansan muinaisia loitsurunoja. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 62. osa. Helsinki.*
- Lönnrot, E. *Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkäri. (<http://www.terkko.helsinki.fi/elias.htm>)*
- Lönnrot, E. 1990–1993. *Valitut Teokset 1–5. Toim. Raija Majamaa. Suomalaisen Kirjallisuuden seura: Helsinki.*
- Lönnrot 2002. *Vaeltaja. Muistelmia junamatkalta Hämeestä, Savosta ja Karjalasta 1828. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Gummerus kirjapaino Oy: Jyväskylä*

- Niemi, H. 1954. Suomalaisen virsikirjan uudistaminen vuoden 1886 viralliseksi virsikirjaksi. Ns. Lönnrotin virsikirjakomitean osuus Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.*
- Railo, J. E. 1989. Luonnonfilosofi lääkärinä. Immanuel Ilmoni (1797–1856) ja hänen luonnonfilosofinen lääketieteensä. Suomen Lääketieteen Historian Seura – Finlands Medicin Historiska Sällskap. Helsinki – Helsingfors: Yliopistopaino 1989.*
- Sihvo, H. 1984. Virsiseppä Lönnrot. Lönnrotin aika. Kalevala seuran vuosikirja 64. Toim. Pekka Laaksonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.*
- Sulkunen. 2002. Miten Lönnrot-myytti rakennettiin? Elias Lönnrot ja SKS. Hiidenkivi, suomalainen kulttuurilehti 3/2002. Kotimaisen kielten tutkimuskeskus. Suomen kotiseutu-liitto. Forssan kirjapaino: Forssa*
- Virtanen. 2002. Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja suku polvojen dynamiikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintuksia 831. Karisto Oy: Hämeenlinna*